

Ivan Kozarac

Odabrane pripovijetke

SADRŽAJ

KOD KONJARSKIH VATARA	3
U NAGONU	5
STARA RANA	11
GNJILI... ..	17
MOJI LJUDI	21
KUKAVAC	31
SUDOPERKA	38
RJEČNIK	45

KOD KONJARSKIH VATARA

Mračalo se... Vlaga se spuštala. Obzor se sužavao, a nebo bilo sve visokije, plavlje i tiše. Zrakom jeknulo teško, umorno, i poteklo u mrak i noć... To je bio zadnji uzdah dana na domaku jeseni.

Bijelo selo zaspivalo, a pašnjak, ravan ko stepa, pun barica i mlaka, omatale ogromne guste sjene i tišina noći. Daljina se končala sa šumama koje se pružile ko mrtva međa, do konac svega!

Iz sela se pomicala spodobе visoke, čudne i čula se zvonca, ona sitna, glasna zvonca, kako na mahove, sad slabije, sad jače cinkaju. - To su dolazili konjari na konjima.

I domala zasvijetliše konjarske vatre, raštrkane po pašnjaku. Drhtavi odsjevi modrikastih, zlatnih i krvavih, a svijetlih plamenova zalijetali se čas preko pašnjaka kroz nepregledna polja i livade u stišanu zaspalu daljinu, čas opet kroz mirno sjenasto prozračje k visokom zvjezdanom nebu.

Vatre tek se razgarale, a već se kod njih razmilile dvojnice. Razmilile se otegnuto, sumorno, mile ko samilost, plačne ko elegija. Razmilile se tako ko da odaju cio trud i napor minulog dana, trud i napor seljačkog tijela i mišica, što su se od osvita do sumraka borile sa crnom zemljom za koru tvrda kruha. Još nisu ni umukle, još su prodirale u nepreglednu daljinu, a već se čulo:

Kad se dvoo-je voli odma-lee-na,
To je ljuu-bav neza-bo-ravljee-na...
Ej! to je ljuu-bav neza-bo-ravljee-na...

To se javila pjesma. Pjesma drhtava ko sjaj zvijezda, a otegnuta, sjetna. Jednostavna je seljačka pjesma, a ipak je tako mila, tako opojna. Eno! - u svakom onom zvuku zrcale se sva čuvstva i svi osjećaji priprosta seljačkog srca i priproste nerastrovane duše. I spokoj-

na je, premda je vrela ko čeznuće! Ono što odaju njeni zvukovi, nije nego opoj i milota! Tako je mekana, tako nježna, uzvišena i puna ljubavi!...

Za prvom pjesmom potekla je druga, treća... peta... deseta. Akordi nenatkriljive, kroz stoljeća s opankom - u toj nepreglednoj krajiškoj ravni - sraštene melodije rasipavali se sve svježiji i opojniji, a cinkaj zvoncadi polijeto za njima onako sitan i glasan i sljubljivo se s njima tamo negdje daleko - u tami med sjenama.

Preko onih silnih sjena, a od onih idiličnih vatara, na krilima bezbrojnih odsjeva - kroz atmosferu punu razno vonjajućih mirisa koje je pila, upijala tamo još od proljeća iz tolika - sad već osuva - cvijeća i trava - proricao je zvuk po zvuk snažne, pune života melodije; proticala je slovka po slovka, riječ po riječ priproste seljačke pjesme i dizala se nebu, zvijezdu, da se odonud prospe po poljanama i po cvijeću poput rose čiste, biserne.

Ista ona grud koja se sat-dva prije grbila nad grudvama, razorima i brazdama i koja ih je natapala svojim znojem isisanim iz dna trudnih kostiju - ta ista grud eto, opojena naravljju i velebnom noći, pjeva - pjeva sretna i zadovoljna svojim životom rada, znoja i žuljevala!...

I vatrice su gorjele i odsjevi se zalijetali i pjesma se razlijegala bez stanke, bez odmora, dok je bilo noći, tame i tišine. A onda, kad se orošena zemlja počela osvjetljivati, a zvijezde utapati u jutarnjoj zori i kad se vatre pogasile i odsjevi poumirali, onda je tek zamrla pjesma, ali i onda ne zadugo!...

Iskrsnut će ona sa zvijezdama još milija, snažnija i življa! Zvonca su cinkala jače i bistrije... Zorilo je povrh sela i poljana...

Slavonska krv, 1906.

U NAGONU

I

Doba je kad orasi puckaju i čopkaju, a grožđe i breskve zriju. Brdašca na kojima se zbili vinogradi i koja su još dan-dva prije bila mrtva i tiha, eno su šumna, puna života.

Pudari, oni oživiše ta brdašca! I danju i noću, neprekidno čuješ raznovrsne poklike i povike, hice iz pušaka, čuješ i pjesmu sjetnu, otegnutu...

Podnev je minuo. U visokoj i sjajnoj modrini kupali se svijetli oblaci, bijeli ko labudovi, a sićušna maglica obukla brdašca u tanku plavet. Brdašca sjala na suncu i smiješila se, a tamo niže, u rudinama, sve žarilo.

Tinka Živkovićeva baš je prispjela u vinograd, sva zaparena od nagla hoda, a nešto i pod teretom velike košare. Poslao ju otac da pudari. Kad si uredila koljebicu, prođe vinogradom okolo-naokolo te se sva zadovoljna i sretna povratila pred nju.

Tu sjedne i dohvati vezivo. Vezla je i mislila...

Bila je sva radosna što joj se jedva naslućeni san ispunio. Ona je - pudarica!

Biti pudarica, što ne, nije ništa osobito, ali za nju je to bilo puno, jako puno. Tu se osjećala nekako slobodnijom: slobodnijom u mislima, slobodnijom u djelima, slobodnijom u svem. Tamo kod kuće bilo je drugačije.

Tamo puna kuća svijeta, tamo nemir, žurba, kućni poslovi, a ovdje - gle - sve je tako spokojno, veselo.

Nit ju tko buni, niti dira, niti zapovijeda.

Kad je maloprije prolazila kroz vinograd, uzbrala je bobu-dvije najljepšega grožđa, ali ni to nije mogla jesti. Bila je sita i napita gledajući te velike, zbijene grozdove, lomače i redove, pa brdašca i cijeli kraj. Čutila se sretnom, presretnom i nije si mogla zamisliti nijednoga stvora božijega koji bi bio sretniji od nje.

- Tamo u onom nebu, iza onog sunca, ni onima anđelima nije valjda bolje - mislila je i u njoj se budio ponos s te sreće kojoj nije mogla zamisliti takmaca. Pomislila je i na noć... To je prva noć koju će provesti sama, izvan kuće. Kod te misli malko se trgla. Javilo se u

njoj nešto ko bojazan, strah zaostao iz djetinje dobe s kojom se upravo raskrstila. Ali i taj strah ubrzo je iščezao. Potisla ga slike što joj se javljale u duši, a koje su odisale snažnim ponosom i nečim slatkim ko najslađa čežnja. Pogledi joj zalijetali se cijelim krajem, sve tamo do granice na jugoistoku, označene crnim debelim potezom - krajiškim šumama. Opojila ju žudnja i radoznalost. Vidjela je ona doduše taj isti kraj toliko i toliko puta, pa nikad da bi svratio njenu pozornost, a kamoli ushitio. A sad? Sad je opažala svaku sitnicu, sad nije mogla skinuti oka s onih njiva, livada i šuma; s onih jablana, vrba i šljivika, što se sve pružalo i prostiralo pred njom, u daljinu. Kroz nju je prolazila neka mila vrućina dok je motrila taj lijepi kraj kojim se baš razlijevale mnogobrojne boje sutona, veličanstvene u svojim žarkim nijansama i smjelim konturama. Ushit i opoj postiže u nje vrhunac kad se zagleda na istok prema selu.

- Gle onih kućica kako im se odžaci rumene, pa gumana sa plašćem zlatnim i krvavim, a crkva tek..... Jabuka i križ - ko sunce!... - šaputala sama sebi.

I prvi se put u njoj javi misao da sve to što glede živi baš tako ko i ona, da, živi diše i proživljuje. Upre pogled i u sunce, pa, gle, i ono joj se činilo nekako drugačije. Prije ga motrila s onim djetinjskim čuđenjem nad svačim što je lijepo i neobično, a sad s nekom posebnom simpatijom, ljubavlju. Sada je otkrila u njem poseban čar koji je tako blizu njenom osjećanju i njenim težnjama koje razumjeti nije mogla. A nekad - nekad je samo znala da je jako sjajno i da zna jako žeći.

- O sunce moje, da te mogu zagrliti i poljubiti! - kliknula je i onda dalje sjedila i mislila osjećajući kako po njoj padaju zadnje zrake njegove i činilo joj se da su žive, da su ko neke zlatno-krvave ruke koje ju grle i miluju.

S vreve, bujice misli, misli novih, nerazgovijetnih i neshvatljivih, no koje su joj se ipak milile i zanosile ju, nije ni zamijetila da se s istoka povlače sjene i da se noća. Njene su oči još uvijek pile one žarke nijanse sutona.

I tek kad su od sela, slatki, sa svoje tankoće i srebrenosti, cinkaji večernjega zvona zabrujali - trgla se ona i uzela moliti. I molila, molila, ali - prvi put u životu - nije joj uspjele molitvu dovršiti; jer se uvijek nekako smutila i onda je počinjala iznova. Kad je uvidjela da je njena nesabranost tolika, odustane od molitve i, ne znajući čemu i zašto, zaplaka, tijo, tijano. Suze brzale krupne i vrele iz prepuna omekšana srca. Uneke se umiri i stane misliti o sebi, o svom biću. Ruka joj i nehotice ispusti vezivo i podiže se ka grudima, k srcu koje je udaralo živo i snažno, ćutjela je i kako joj se iz oka povlači nešto pa ravno k srcu ide, a milo je i radosno, i od srca se razlijeva dalje i struji po cijelom tijelu, pa ju draga, nježno draga. A naročito u grudima, tamo je strujalo i dragalo jače nego drugud.

- Grudi? Grudi? - pitala se. Prvi se put sjetila njih i njeno se oko spusti dolje, a ruka podigne do proreza košulje da zahvati bijelu grud, netaknutu, vrelu i jedru, a veliku, veću od jabuke. Lica joj zalije vrela rumen, a tijelo protrne nekako čudnovato i ona osjeti nepoznatu čežnju i neshvatljivu žudnju za nečim što si - u taj mah - nije znala predstaviti i predočiti. Samo je zahvatila rukom svoju vrelu grud i čvrsto ju stiskala, s instinktivnom bojazni da će puknuti, otkinuti se...

Uto se začuje oštri topot... Ona se digne i poleti vinogradu na kraj, tamo pored kolnika. Kako ona tamo, a pred nju ispade mladac na konju. Visoki snažni lik, gospodsko ruho, crnomanjasta put i strastveno crno oko činilo mlaca lijepim.

Ona se zapanji... On zaustavi konja, uočiv je smetenu, i popita se kod nje za popov vinograd. Ona jedva izmuca. I dok je ona mucala, on nije pazio na njene riječi nego je zrio u njene oblike, zrio njen srednji gipki stas, krasnu plavokosu glavu, tamnosvijetlu put i krvlju žalite obraze povrh kojih su nemirno i splašeno igrala dva krupna crna oka. Vidje-

lo se da za vinograd dobro zna, a pita samo da se s njom porazgovori. Nakon što joj se zahvalio na uputi, pogleda je strasno i žarko i odmače upropanj, a ona osta gledeći za njim usupnuta i zadivljena njegovom svježinom, mladošću, ljepotom i gospodskim izgledom.

- Tko li je to? Tako je lip, a mora da je gospodin, bogat... Oj - kako li me samo pogleda! - uzdahne ona i upre oči u sumračnu daljinu kamo je iščeznuo. A onda osta na mjestu ko prikovana; jer joj se nije dalo odatle dok ga i opet ne vidi.

A čekala je dugo, dosta dugo. Već se spustio potpuni mrak, zvijezde ovdje-ondje treperile kad je ponovo zatopotalo. On projuri mimo nje, ali već hip kasnije ustavi konja i vrati se natrag. Opazio ju uz ogradu. Priđe k njoj i zapita naučenom uglađenošću - čija je, kako pudari i zar je nije strah.

Ona mu odgovarala drhtavim glasom, plaho i smeteno. On se načas zamisli, pa će s proćuranom mekoćom:

- A ima l' u tebe lijepa grožđa, golubice, a? Valjda ima; jer kad je pudarica tako lijepa i mila, mora da je i grožđe... Bi li htjela uzbrati jedan grozd? - upita konačno.

- Odmah, gospodine - prošapta ona i odmače med trsje.

On, ne pitajući, otvori nedaleku ljesu, uvede konja unutra i pođe za njom. Tamo kod koljebe stane i sveže konja. Ona je nedaleko baš brala grozdove.

- Evo vam... dinke i mirisavke. Boljeg ne imamo - progovori još uvijek plaho i drhtavo.

Ali njemu nije bilo do grožđa. On ga doduše uze i poče jesti, ali je neprestano zrio u nju i gutao njene oble razvijene oblike što su se podosta isticali u lakom ruvu, a mjesec ju polijevo svojim zrakama.

- O - ala si lijepa, curo! Tako mi boga, lijepa si!... Kako se zoveš? - zapita, i strastan smiono zagleda u njene krupne oči. Ona obori glavu dolje i dahne:

- Tinka.

- Tinka - Tinka!... Pa hvala ti, Tinko krasna!... Tako mi boga, krasna si, golubice! - govorio drhtavim glasom, a oči mu se upijale u njen gipki stas.

Ona se na njegovu hvalu još više smuti i nije znala što da počne, kako da stane, kuda da gledi. Sva se uzburnila i bilo joj je teško, tijesno i nekud je sve željela da ode on: jer ovako ne može ni da slobodno dahne. A nekud joj se opet činilo da bi mogla dugo, dugo, do sutra i još duže stajati ovako ko na žeravici i gledati i motriti i slušati njega.

- Zbogom! - uneke prozbori on slatko i mekano, odveže konja i pođe... Ona ga isprati da zatvori ljesu. Pri ljesi on se pope na konja i pruži joj ruku... - Zbogom!... Tinka, zbogom! - šane posebnim vještaštvom drhtavo i strasno da je sva protrnula, i stegnu, pritisnu njenu malu ruku.

I tako su ostali trenut-dva... Ona se prva trgne i povuče ruku nazad, ali on ne puštaše. Povuče ju bliže k sebi, naže se sa konja i naučenom okretnošću cjelunu ju sred usana. Onda još viknu:

- Tinka, sutra! - i odjezdi upropanj.

Ona osta ko skamenjena, gledeć u mrak za njim, a nešto ko žmarci munu njenom nutrinom, da se okupe oko srca i da ga stegnu čvrsto, jako čvrsto.

Njeno i bez cjelova uzbuđeno srce i nakon tolikih posve novih misli i snažnih, bujajućih čuvstava izmorena duša - a sve u jednom jedinom popodnevu - podlegoše pod silnim pritiskom krune svega - njegova cjelova.

I da si je taj čas zapitao kako se zove, ne bi znala, niti mogla reći. Tako ju taj cjelov usupnuo.

Poput snažne, nesavladive bure srušilo se to sve na nju, a sad eto taj cjelov - ko grom te u njoj i najsitnija žilica klonu. Osta nemoćna, bez snage, bez razuma, tek su vrele suze navirale...

Uneke se opet trgne, zatvori ljesu i pođe... Uđe u koljebu, pruži se po krevecu, i tamo je onda plakala dugo, jako dugo.

A vani, kroz mrak i noć, ječali hici iz pušaka, čuli se poklici i povici, čula se i sjetna, otegnuta melodija slavonske popijevke - drhtava, blaga, vrela, ko uzdah, ko suza, ko cjelov.

II

Sunce je već visoko odskočilo kad se je Tinka probudila. Bila je sva znojna i izmorena od silnih sanja kod kojih je i fizički sudjelovala. Što sve nije vidjela u snu? Vidjela je i njega, a on »spaija«, pa dolazi po nju na karuca. A ona sva u zlatu, svili i kadifi. Ići će s njim nekud daleko... To iščezne i ona se vidi kod kuće, a tamo sve tužno i žalosno. Umrta joj majka od žalosti za njom; jer je otišla nekud netragom. Zatim opet kako luta... luta... i najednom opazi nekog gospodina na konju. »To je on?« - kliče ona i onda ga zove, zaklinje da stane. Ali on bezobzirce hiti naprijed, upropanj, sve dalje i dalje... Ona naže za njim, ali dostignuti ga ne može i pada nemoćna, ostavljena na zemlju, kukajući i proklinjući. I još sto drugih sanja, jednu čudnovatiju od druge, prosnila je ona.

Potresena od silnih sanja, smućena mnogobrojnim mislima, zaokupljena nekom tajnovitom čežnjom i brigom, uzbuđena srca i uzbuđene duše ko nikad, i to sve u isti mah, a neposredno poslije posve mirna, jednolična i naivna, čisto djetinjeg života - zapade u neku vrstu živčane vrućice. I čas je nijemo piljila u kakovu neodređenu točku, kao da što važno razmišlja i dokučuje - a uistinu nije mislila ništa, baš ništa. Čas kasnije već je bila snuđena i tužna i onda bi suze sve vrcale, a plač se kidao iz uzburkanih grudiju ko pomaman. Ni to nije trajalo dugo. O podnevu bila je opet sva sretna i zadovoljna i vesela. Skakala je po vinogradu i pjevala i ciktala ko drugo pustopašno djevojče.

Ali kad se je sunce nagnulo k zapadu, umuknula je i sjela pred vrata koljebice, stišana i nevesela. Sjetila se onog lijepog mlaca, sjetila se njegovih ljubaznih riječi, stiskaja ruke i cjelova.

- Da, da - on me je poljubio. Joj, kako je to lipo, kako slatko... Ali zašto je to učinio?... Zašto? - pitala se čisto naivno ona.

- Pa tako je govorio - tako - da - kako bi kazala - sve mu je glas drkto. A danas će još doći, reče... O, samo da ne dođe; jer... i tu zapne. Nije znala dalje misliti...

Uneke će opet sama sebi:

- Pa zašto da on dođe?... Možda će me i opet htjeti poljubiti. Mama mi je uvijek kazivala da se ljubi samo ko se voli... Pa on me eto poljubio, pa sad zar da me voli?... Ta on je gospodin, vidi se, a ja? A i sanjat, kako sam samo mogla toliko sanjat o njemu!... Pa prije baš nisam ni sanjala... A zašto da me on voli, zašto?... Ja ne volim njega, pa ne treba ni on mene... i misli se razvijale sve snažnije i brže... I opetovale se nejedanput. A nakon svega toga činilo joj se ko da nije ništa mislila ni razmislila, tek je u srcu osjećala jednu težnju, jednu ali silnu i veliku, da se pred njom izgubilo sve drugo. A ta je težnja bila: sumrak, onaki sumrak ko jučer; jer onda će doći on na konju pa će i opet jesti njenog grožđa.

Kako naivna težnja, kako jednostavna i obična! Ali osjećala je ona, i te kako osjećala, snagu i dubljinu te težnje koja se sakrivala za naivnost. Osjećala je, ćutila i spoznavala svrhu te težnje tamo u dubini duše, kao tajinstvenu, neizrečenu! I ona sklopi oči i kao u polusnu gledala je gdje se primiče to što je ona težila, gdje se primiče sa sumrakom i zvijezdama. Već je osjetila dodir toga i na taj dodir uskršlo je iz dubina njene duše ono tajinstveno, neizrečeno. Usne joj se upalile žedne cjelova. Otvori oči. Pred njom zablistalo u tisuću nijansa ono što ju toliko zanimalo i ushitilo jučer. Zablistala je veličanstvena slika sutona, porazna sa svoje krasote i fantastičnosti.

Zatrepti, zadržće i zagleda se, ali ne tamo kud je zapadalo sunce, nego onamo kud se razlijevao suton, kud se razlijevali ti široki, snažni valovi, krcati plamenih i žarkih zlatnih i krvavih boja - tamo je imao doći on.

I ona osjeti jasno čeznuće baš za njim, za njim onako lijepim i mladim. I sad to čeznuće nije tajila pred sobom, nije zamitala pitanja, nije se gubila u mislima, već samo uporno zriła neće li se pojaviti njegov lik.

- A da ne dođe? - zapita ona sebe kad je već umro suton i sjene uskrslе.

- On da ne dođe? - opetova ona i skoči uznemirena i uzbuđena i poleti k ogradi. Tu je stala nepomična, ne skidajući oka sa krivudavog kolnika. Zvijezde blistale trepetavim svojim sjajem i mjesec poniko tamo onkraj sela - a njega još nije bilo.

Vrijeme odmicalo, mjesec se dizo, puške se javljale, nejasni se poklici i povici križali povrh brdašca i razastrla se potpuna jesenja noć. Ona se trgnu iz svoje nepomičnosti, uzdahne duboko i teško, i sva se strese u nekoj zebnji. Zagleđe još jednom u mirnu daljinu i napne sluh, ali ne vidje i ne ču ništa. Uzdahne i opet, i vrati se polagano u koljebicu...

III

I opet joj pocure suze i opet je plakala! I tresla se u nekom strahu, u nekoj krivnji pred samom sobom. Ovamo joj srce lupalo bijesno i divlje s bujajućeg čeznuća za njim, onamo opet poništavala je po njoj samoj nametnuta krivnja i strah što je zavarala sebe. Krivila je sebe i zato što mu je dopustila da je poljubi, da joj ruku stisne, dapače i zato što je jučer čuvši topot pritrkala ogradi, i konačno zato što je uopće došla pudariti. I prvi put osjeti ona neku gorčinu na sve oko sebe, ali i snažnije čeznuće za onim što joj je evo samo pusta varka!

To čemu se ona nadala, za čim je čeznula u dubini duše, da je varka, da je laž? Ne! To ne smije biti - šaptalo joj srce.

Zašto se on onako uzbunio, zašto je onakim glasom reko: »Zbogom, Tinka!«, zašto je onako snažno, jako, nju privuko k sebi i onda poljubio u usta? - šumilo joj u glavi.

- On te voli, da - voli! - šapnulo joj i opet srce. Voli? - javi se u njoj. - On da voli mene, šokicu, on gospodin, možda i spaija!... A zašto ne?... Zar nisi mlada, lipa, zar ti ne kažu svi kod kuće da si lipa ko vila, i da imaš oči ko dva draga kamena?... Zar ne govore seljani za tobom kad prolaziš sokakom: »Vid' Tinke, ko namolovana«. Ala je ko onaj anđeo nad velikim oltarom!« -? Zar nije on sam rekao da si lipa, da si golubica? Zar se nije kleo bogom? A zar nisi lipa? - i ona onako zaplakana spusti oči ka grudima na kojima je počivala ruka, uvjerenjena o svojoj ljepoti; uvjerenjena, ali ne shvaćajući je i zato neutješana njom.

Ah je tim više shvaćala njegovu ljepotu, i tim jače žudila njega. Njegova je fiziognomija doduše izbljedjela za jedan jedini dan, ah je ostalo nešto što djeluje sigurnije od fiziog-

nomije - ostao je moralni utisak njegova muškaračkog lika, njegovih milih i slatkih riječi i njegovih čina, a nadasve moćnost njegova cjelova.

Sve ovo - ta strepnja, taj strah, ta nametnuta krivnja, pa gorčina, suze, plač, - pomisao da se to čemu se nadala neće ispuniti, da je to za čim čezne pusta varka, laž - pa uslijed toga svega osjećana fizička bol - sve ovo, ćutila je, vjerovala je - iščezlo bi kad bi se pojavio on.

I tako je u njoj raslo spoznanje njegova nekakova preimućstva nad njom. U njemu je vidjela objavu nečega velikoga što joj je dosad bilo zatajeno, skriveno i zagonetno, ali za čim je nesvjesno težila ona cijela i na javi i u snu.

Spoznanje to s jedne, a mogućnost razočaranja s druge strane pretvoriše njeno čeznuće za njim u ludu strast. I sad joj onaj jučerašnji cjelov koji je za nju bio prvi cjelov muškarca, činio jučerašnji dan najljepšim i najsretnijim u životu!

A da se ponovi?... Da se ponovi to što je ona smatrala srećom, evo nje, spremne podložiti svoju volju, savjest i više!

Da je došao za sumraka, da je došao dok je stajala uz ogradu, ne bi to njeno čeznuće nabujalo tako, niti bi ona osjetila preimućstva njegova. Ne bi osjetila - skoro ropske - naklonosti prema njemu, niti strasti za novim cjelovom, dakle ni za njim koji joj ga može dati. Strah, stid, mirni predživot, samosvijest djevičanstva i spoznaje, da se on nameće njoj, snažna su zapreka i čvrsti oklop koji se tek s vremenom postepeno uništiti može. Ali ovako, gdje ona spoznaje preimućstvo njegovo; jer se ona nameće njemu; jer vjeruje da ispunjenje njene čežnje ovisi samo o njemu, pospješilo je razvoj, i ona - ono o čem je samo ćula pripovijedati i što je ćutila tek prema roditeljima - slično oćuti prema njemu.

Isto ne! Jer ono prema roditeljima odisalo je spokojstvom i štovanjem, a ovo prema njemu ludom straću i sebičnim pomamnim čeznućem, podstrekavano nesvjesnim egoizmom koji je prirodan svakom ćovjeku, pa i njoj.

Cilj njena čeznuća i njene strasti bio bi ujedno i pobjeda njenog egoizma.

I zato, da sad bane pred nju, ne bi trebalo s njegove strane ni dodira, a kamoli stiskaja ruke ili ćak cjelova, dosta da bi pred njom iskrsnuo njegov mladenaćki lik i ona bi skoćila k njemu i instinktivnom straću zagrlila i onda cjelivala i plakala, plakala i cjelivala dugo, dugo. Zaustavit je ne bi moglo ništa; jer kad krv zavri, tamni razum, a sva ćuvstva, nagnuća i misli slijepo slijede samo srce. I onda biva dobro, lijepo, pravedno i sveto samo ono što se srcu mili.

A onda ćim bi planuo on - evo nje gdje voćena instinktom odbacuje sve što je kadro oprijeti se - eno je, gdje bezrijećno i nesvjesno nuća i daje sve što ona - što žena podati moćel!...

I tako je ona lećala na krevetu, i nemirna, uzbućena prevrtala se i stiskala, gnjela netaknute vrele grudi - i jecala, ridala s neodoljiva čeznuća i pomame. Krv joj vrila, palila ćile, a nagon potisnuo razum, zahvatio cijelo biće, te je kroz jecaj samo strastveno šaptala:

- O - da doće, da doće! Da doće - on!... On!... O - al ga volim! Milostivi boće, - volim!...

A vani - vani su umukli hici, povici, pjesma, sve; - jedina se jesenja noć, okićena blištem zvijezda i mjesecom razlijevala nad mirnim krajem i razodjevena - rasipajući zamamno svoje bivstvo - rasipala najsmjelije čežnje i otkrivala najskrovitije tajne - nagona i života!...

STARA RANA

I

Natisnula se kasna jesen, zadnji njeni dani... Zemlja već otvrdnula i po njoj opustjelo. Ubili mrazovi sve. Osjećalo se da nije daleko doba kad će snježni plašt ispokriti i zaodjeti crne, vlažne krovove, sive ceste, ogusto zbijeno selo, polja oko njega, pa cijelu daljinu, cijelu ravan...

Oni, njih dvoje, Stipa Zvonarev i žena mu Mara, sjedili su u sobi do zapećka, pa šutjeli i očešto pogledali pendžerima i poslušavali. A vani već bio popao mračak predzimmoga povečerja i hujio mrzao vijuš, čisto plakao kroz ono ogoljelo granje i negdje oblizo, možda i na krovu njihova štaglja, udarao daskom o dasku.

Ona prela kudjelju na vreteno, a on zapalio cigarić pa se zamislio, čas prije eto vratio se iz sela, zasjeo do nje, svoje Mare, pa sve ko da bi joj nešto rekao, a ne ufa se...

II

Već je godina otkako je on, Stipa Zvonarev, odbacio pušku-šarku i telećak i povratio se iz Varadina u svoje rođeno Gradište. Tamo on odslužio »tri godine« i dotjerao do »fraitije«, pa sad, kad se god u selu sastane na razgovor s ljudima, uvijek se razmeće riječima i u govoru druge presijeca.

- Poolio se - mh - ko da je pozobao pamet čitavoga sveta - govore ljudi o njemu.

A tako nekud i bilo! Otkad on odonud, utvara si da je kudikamo pametniji, ne samo od ono pet-šest djedakova što još šezdeset šeste bili na Talijana,¹ nego i od njihove selske gospode.

¹ Misli se na Austrijsko-Pruski rat 1866, koji je završio Austrijskim porazom, ali je kampanja protiv Italije, Pruskog saveznika, za Austrijance bila uspješnija.

I tako on, kroz tu godinu svoje oholije, došao dotle da njemu ovako razumno i pametnu nije zemlju orati, povrh brazda guriti se i na suncu pržiti.

- Šta j' šokac? - znao je kazivati, kad bi se udarilo u divan. - Seljani, šokci - zadnji ljudi svuda. A ja... ja... hm - vidi se, dok su mi »frajtiju« dali, da sam za bolje stvoren.

- T'... pa šta 'š ti? - pitali ga.

- He, he... vidit ćete što 'vo glave vrédi... Skidat ćete mi kapu - obično odvrćao.

- Al šta 'š biti, reci...

- Ta... već... domislit će se Stipa - dovršivao s tim takove razgovore.

I domislio se u što da se dade. Već tamo o Miholju kazao on svojoj ženi Mari.

- Znaš, smislio sam...

- E!

- Bit ću lugar.

- Th... lugar! - podsmjehnula mu se ona.

- Bome da!... nè směj se... Ohoj! videt 'š ti kud je Stipa prístō! - dovrši na to on, pun pouzdanja.

I otada otkad se tako domislio, postao je još oholiji i u razgovoru ama svakomu svaku pobijao. A i kućevnog se postla bio okanio, pa na ono sedam-osam jutara oranice, livade i podbarine najmio slugu.

- Treba se doterévat - govorio on kad ga pitali zašto najmio slugu. - Treba da 'vo rùkū pobéli i koža pomladi, a ne da mi onda kažu da nisam med gospodsku »fajtu« pristo. - I tako nekako o svetoj Kati zapregao konje pa se odvezao šumariji u Vinkovce da zamoli e bi ga namjestili da se vježba za lugara. Ali - ne uspije.

III

Prođe nekoliko dana... On, Stipa, hodao amo-tamo, a danas se konačno uputio što mu je činiti i koga moliti. Njihov selski trgovac, »dućandžija«, pazi se dobro s gospodom iz Vinkovaca. Oni, kad idu u šumu, kod njega se časte. A u selu mu kazali da je već dvojici-trojici pomogao do lugarije. Ali onda ti isti s lukavim i značajnim podsmijehom dodali:

- Da - pomogao, kad su im... ovaj... žene lipe, pa one izmolile!...

A on, Stipa?... On je to shvatio! Razumio je on to, ali se odmah s tim i izmirio, ne mogav se nikako odreći lude želje za lugarijom.

Ej t - lugar! - mislio najedanput on. - Obesiš pušku o rame, natapiš kapicu na oči, pa ispod nje onako mrko pogledaš, a u uniformi si, u gospodskom ruvu, te oćeš-nećeš kocaš u šumu. Kraj tebe prolaze seljani, pa već izdaleka skidaju kape i ponizno pozdravljaju. Zađeš li u čijugod kuću, odmah se tamo sve ustrčka i pred tebe među kobasicu, kulen, vino i rakiju i nude ti: »Treba l' vam toga... ovoga... onoga...« Boje se tebe ko vatre! Pa onda oni koji ti do jučere govorili »ti«, »Stipa« - već ti kazuju »vi« i »gospodine«. Badava, nije druge, nego upravo caruješ... boguješ nad selom!...

A sad eto kad došao kući pa sjeo kraj svoje Mare, ipak šuti. Ne da mu se išta reći. A ona, kako je lijepa, sigurno bi pribavila lugariju.

Ta eto stoji, što se kaže, kao grom; spravna ko svéća, rumena ko jabučica, jedra ko ljube-nica na vrižu - mislio on i već mu došlo da joj kaže, a onda se opet u zadnji čas trgao...

Iz volbe su se uzeli, u volbi i slozi ovo četiri godine proživjeli. A o njoj, i onda kad bila »soldatuša«, nije bilo upravo ni zere čega ružna čuti. Zato se i trgao.

- Neće ona to tet - mislio dalje, a bilo mu i žao svoje Mare, bilo mu žao i krivo, da je on sam, on - njen muž, goni u takvo što.

Nu, to je bio samo trenutak! Samo trenutak neke samilosti, ljubomorne sebičnosti, čega li?! Jer, tek što je ispušio cigarić, već je podlegao onoj pravoj taštini, sebičnosti i oholiji svoje nutrine. Dapače. Činilo mu se da je to što od nje traži, ništa... sitnica... jedva spomena vrijedno, a opet dobro jer je nužno. A nužno jest. O tomu nije sumnjao. Ta bez toga nema njemu lugarije i gospodskog života.

I on začne...

IV

- Maro?
- E?
- Nije drugače nego moram dućandžiju moliti glede lugarije.
- Rašta njega baš?

On ispriповjedi...

- U-hu! Pa - idi...

Šutnja... Za nedugo on će opet.....

- Nego, znaš... pođide ti.
- Ej - da!...
- Pa?... Neće te ugrist.
- Nemoj da - ja...
- Idi samo kad ti kažem...
- Nemoj! Ti znaš kaki je on. Kazivala sam... Čim me ugleda, ko da je vrag ušo u njega, pa bi sad...
- Th!... - izmakne se njemu.
- Pa da. Jedva bi dočekao. Teo bi da doželi odavna željeno i drugače ne bi me ni čuo.
- Uf, kud ti sve misliš!...

Pošute... Ona čisto zaboravljala što izrekla, pa dalje spokojno prela a i pjevuckala. On pak smotao i drugi cigarić, pa, dimeći, još dublje se zamislio...

Eto, sad poradi nje, poradi toga što ona neće, mora da se okani svojih misli, svoje tako lijepe sanje o lugariji. A ona bi donijela lugariju; bio je uvjeren. Tim prije što dućandžija već ionako lûdā za njom.

- Ovako ne smije ostati. Ona me mora slušati - izusti uneke poluglasno i zagleđe se u nju, svoju Maru. I progovori opet...

- Maro?
- A?
- Ti moraš tamo...

Ona šutjela...

- Ču li?!
- Ne mogu...
- Moraš!
- Nemoj, Stipo, jer ako on... kaki je...
- Aj - ludaro!...
- Ne... nemoj... neću - govorila, čisto molila ona.

Ta ga njena tvrdoglavost uzmuti, podjari i razljuti. Poboja se da će ustrajati tako, a njega će cijelo selo držati ludovom i ismjevivati s njegovom lugarijom koju je već, u svojoj oholiji, na seosko zvono objesio.

- Ona mora... mora pa bilo ne znam šta - mislio on dalje i čisto kivno promatrao njeno upokojeno lice.
- Ti moraš! - izusti konačno tvrdo, zapovjedno i ljutito se pomače na banku.
- Ne mogu, jer on bi -
- Pa - i ako bi! - izlance on.
- Šta? - dahne ona začuđena i usplahirena, raskolačena oka. Nije vjerovala uhu.
- Da! - i ako bi! - ponovi on odrješito. Dosadilo mu obilaziti, skrivati.

V

Ona se smuti... Vreteno joj ispane iz ruke, a usne se začuđeno rastvore. Zadivilo ju! On, njen muž, njen Stipa, pa da ovako?! On sam da ju upućuje na to?!... On koji je do jučer bio ljubomoran na svaki njen korak, na svaku njenu riječ, na svaki pogled. Nitko se u nju nije smio jače zagledati, jer odmah se - ako opazi - do njega našao Stipa pa stiskao šake, mjerio ga, kleo i bio spreman pobiti se. Ta eno, dok je bila curom, ludao je za njom kao prava luda. Proklinjao je nebo i zemlju kad se u tjedan dana nisu bar jedanput sastali. A i tukao se za nju; nožem išao na one koji su hodali oko nje. A kad se s njom oženio i morao u soldačiju, na rastanku je proplakao ko malo dijete i ljubio ju, dragao ju ludo, dugo, ko da se više nikad s njom vidjeti neće. Sad, taj njen Stipa da ovako?!... On sam da nju stavlja, nudi, daje drugomu kao cijenu, kao mito svoje lugarije? Nju da sili, goni u to!?...

Te je misli ojade, ožučne i ona zapane u uzbuđeno a polusneno stanje.

- Ta zar nijesam vrijedna više u njegovim očima?! Zar sam mu ko i druga kakova stvar koja se pazariva i prodaje?! Zar sam za to došla pod njegov krov?! - sune joj mozgom i zaboli je, ljuto zaboli njegova riječ koja poremeti i sve do toga časa netaknuti sklad njihovih dana i njihovih duša, te koja prelomi, raskinu onu čvrstu vezu njene duše s njim s kojim je pred oltarom obrekla do smrti živjeti. Iz tih misli trgnuo je njegov upit...
- No, oš li? - pitao on.
- Kako moš... aj, Stipo!
- Govori, oš li? - izrekne on već posve razljućeno, bijesno.
- Ta... kako... ne mogu ja to. Kako moš... a znaš i da pod srcem nosim - jedva istisnu ona i stegnu je pod grlom. Došlo joj već da se rasplače.
- Nosiš?... Pa?... Neš onda od njega... Moraš! - povikne konačno i skoči s banka. - Moraš! Valjda se neću kroz sav svoj život, od jutra do mraka, mučiti s tom prokletom zemljom, a mogu i bolje živiti. Da. A to je - ništa... upravo ništa! - iskaže gnjevno i popođe sobom.

- Al ti... ti si moj -

- Šta ja? Šta ovo? - prekine ju on. - Lugarija, to je nešto!... Ona donosi novaca, donosi poštivanja, od nje se gospodski živi do smrti! A to... to?... To je svejedno, bilo meni ili drugomu. Neće to bit na čelu napisano... Za tim se lûdā prva dva-tri dana, a onda!...

Ne dorekne, nego samo naumice pljune i zasjedne za stol. Ona tamo na banku tiho jecala i gubila svjesnost. Zaboravljala zašto to jeca, te samo osjećala, ćutila neku strašnu težinu i grozu u duši i duboku žalost u srcu za prošlim, zauvijek izgubljenim danima i mira i spokojstva, danima svoje neovisnosti, svoga djevojaštva. Pomislila je i na to da ode od njega. Ali se sjetila čeda pod srcem. A onda opet, cijelo bi selo nju krivilo. Reklo bi da se njoj hoće bečariti. A on joj ne bi dao nikad mira, već bi je mrcvario, tukao čim bi se pružila prilika. Da pođe dalje, u svijet? Ne! ne! Svijet! To je za nju, kao i za svaku našu ženu, užasna riječ, savršeno zlo; jer si ona nije mogla predstaviti da se može drugdje živjeti do li ondje gdje se rodi i odraste, gdje su tolike uspomene, cijela prošlost, gdje je poznat svaki pedalj, svako lice.

On, za stolom, već nije mogao slušati njeno jecanje. Ono ga još više raspaljivalo, čisto bolo u srce.

Priđe k njoj.

- Oš li! - izusti muklo, grubo. Ona jecala dalje... - Govori! - istisne nestrpljivo, kroz zube, i dohvati je za rame te ju prodrma.

- Stipo! Molim te - dahne ona.

- Moraš! - drekne on.

- Ne mogu... ne... ne... - i zaplače glasno, jako, grčevito.

Iz njega provali bijes...

- Moraš! moraš! - zaurla i stisnutom šakom udari po njoj.

- Ja - oo, - Sti - poo! - zapijevne ona.

Njega ne ganu. Pade udarac, drugi... treći... deseti... Ona jaukala, vapila, a on, bez čuvstva i osjećaja, imajući na umu samo svoju lugariju, dalje tukao, mlavio.

- Jaooh!... majko! - prodirao njen mučni bolni glas.

- Oš li, oš li? - na mahove kroz zube ispuštao on i udarci padali dalje. Ona se srušila s banka, ležala na zemlji i krv joj već kaljavila lice, a nije ni pokušala oprijeti se.

- Stipoo, stani!... - zastenje uneke s boli i patnje.

- Oš li? - zasopljenim, promuklim glasom pitao on.

- Oću... idem... pusti... - kazala ona neželjno, tupo, glasom u kojem se zrcalila nemoć nje - žene, i osjećala skrajnja nebriga, crni nehaj razočarane duše nad svim što se ima dogoditi.

On ju pusti...

Kad se digla i počistila, htjede poći. On ju pozorno promotri te joj zapriječi. Bila je suviše izubijana, oplećak joj rasparan, a lice modro, na mjestima nadržte kože i podsjednuto krvlju.

- Neš íci danas kad si eto! - i mahne rukom prama njoj, a onda izađe iz sobe u noć.

VI

Sutra od uranka do večera ne prozbori ni jedne. Istom u mrak, kad se svjetla popalila i šorovi opustjeli, kazao Stipa Mari:

- Sa' 'š! 'Ajd! - Trebala si se i malo bolje opremiti. Dukate, vezene skute i bilila malo više... Da!... Bila bi zgodnija...

Ona stala na mjestu pa duboko, teško uzdahnula i probljedjela smrtno, tako kao da taj hip glede pred sobom nešto nesravnjivo užasno, nešto što joj krutom rukom nemilosrdno razara sve ono na čemu je gradila cilj i sreću svoga života. Sada je tek, polazeći, potpuno shvatila svu niskost i odurnost te trgovine.

- Miči! - dreknuo na to on, oturio je kroz vrata, i već i opet podigao ruku na nju, svoju Maru, podigao ju istim čuvstvom kojim diže bič na svoje kljuse, batinu na svoga psa.

Ona se pokupila i pošla... Pošla - sva u jezi i drhtavici, teturajući ko pjana, pošla, kao da će u - smrt...

On, Stipa, krenuo ustopce za njom, da ne bi drugamo...

*

Gradište spavalo, tvrdo, nijemo, ko ukleto. Ni laveža. Ni piskuta. Tek hladan mrzao vijuš sjevera zavijao tužno, žalostivo kroz ono ogoljelo granje, zavijao ko da jeca, ko da plače neku staru, duboku, jako duboku ranu!...

Slavonska krv, 1906.

GNJILI...

Dani su prvih, snažnijih trzaja iz dobe ukočenosti i mrtvila zimnjeg.

Ljudi se već razilaze po svojim poljima i tamo prekapaju jarke, jer proljetne vode već se kupe u mlake, salijevaju u jezera.

Počinje doba poslova, rada, znoja i umora!

Lepa Birgin, visok, koščat čovjek, podbuhla, tmurna lica, već dvadeset godina oženjen a bez djece, nikako da pomisli na bilo kakav posao, nego danas, ko i jučer, čim se spuznu s postelje, otpuhne sumorno, srdito, a onda se stane bijesno opremati, tako te je trebalo malone pol ure dok je samo opanke obuio i kaišima obojke opleo. Očiti znakovi da će mu i današnji dan proteći - onako... uludo... Takav je već on čovjek!...

Nikad da se ustao potpuno vedar i prožet voljom, željom, a kamoli sa strašću bilo za kakav posao, nego uvijek ovako, bez volje i snage, gnjil, truo. A onda i nezadovoljan je sa svim - i živim i mrtvim - oko sebe. A prvo na što - ovakav - jasno i određeno pomisli, bude rakija. Tako i danas...

- E, ona jučer... ama... upravo uzvaljade! Krst mu ljubim, samo se ko zejtin kliže! - rekne sam sebi opremajući se, i gutne praznim grlom kao da onu rakiju guta.

Kad se opremio, izađe u kuhinju. Tamo zaviri na ognjište, okruži pogledom po čadavim verigama, metne na priklad dva-tri drveta, ponjuši što žena za ručak priprema i onda lijeno, mlitavo, s noge na nogu, izađe na blatno i nečisto dvorište, pa skrene u štalu.

Onako nezadovoljan ozlovolji se još jače kad vidje gdje mu konji slamu iz jasala rasuli po platinama, pa ih, ali bez izmjene izražaja lijenosti i mlitavosti na licu, dva-triput odalami gvozdenim vilama.

- A, nek se uče pameti - pomisli iza toga i izađe pred štalu.

Kroz ogradu zapazi komšiju Švabu gdje prekapa u bašči, pa priđe plotu, nešto znatiželjan, a nešto gonjen željom da zadirkuje, zabada.

- Elem - radiš... a? - upita nekud s visoka, pašinski, ali s istim onim izražajem mlitavosti na licu. -

- Ta - radim, - rekne tiho, zamoreno, uznojeno Švaba i prestane, da se malo odmori.

- A... ovaj, ti mudrino, pa šta ti to? - upita dalje Lepa, osmjejkujući se podrugljivo.

- Pa - prikapam...

- Em... sveca mu, pa vidim da prikapaš, vald' nisam ćorav... Al u što će ti tako duboko? - izbaci ne baš ljutito, ali ipak nešto življe.

- Pa za gra'..., krompire...

- A!... I za »grinzajk«, špinat... a?... A ja mislio, leglo ti švapsko, raku sebi kopaš! - rekne sa još očitijom porugom i onda se, kroz zube nešto mrmljajući, udalji u uvjerenju e je tomu blesastomu Švabi rekao mudru riječ.

Kad dospije do sred dvorišta, Lepa se ustavi. Izvadi lulicu, napuni, zapali i onda stane promatrati pospano-mlitavim pogledom kako si voda stvara jarčice i otiče na šor.

- Em... mh!... - čudio se vodi kako se znade snaći i put si otvoriti.

Kad mu i to dosadilo, ode pod kolnicu pa se nasloni na prije nedjelju dana zablacena, a još neočišćena kola i stane papkati lulicu, pijuckati i otud zirkati po avliji. - Tamo mu zapne oko o gomilu đubreta koje bi trebalo razvesti, ovamo opet o ornice koje još od jesenas stoje pod vedrim nebom prepuštene na milost i nemilost snijegu, kiši i blatu; ovdje uoči raskinute tačke i trule, naherene stupove, a ondje iskrbani i odrti mâz na kućnom zidu. Ali mu pri tomu ipak nije na um palo da đubre razveze, ornice spremi, plot popravi, zid zamaže, nego jednostavno s nekom mrzošću i dosadnošću skine oko otuda i zagleda se u kosu što visila pod kolnicom.

Uneke je skine i dohvati med brvna zataknuti čakanac, pa ju otkuje s kosišta.

Tko ga ne pozna - mislio bi - e taj će štogod da popravi na njoj. Ali - pusto! On ju samo ogledne slijeva i zdesna, baci oko na o klin obješeni vodor s brusom i onda onako otkovanu baci u kut. I pljucne za njom. Zatim uzme drveno kosište i besmisleno čakancem udri po njemu, sve dok ne odbi natruli rucanj.

Kad si je tako sam napravio štetu, odbaci i kosište pa se polako odvuče u sobu gdje se zavalio na stolac bez ijedne misli, zadrijemale duše, mrtvene snage, sklopljenih očiju. Tek bi ponekad zijevnuo.

Kad je ručak došao na stol, polako se privuče stolu, zirne na nj krmeljiva oka, ponjuši jelo, zagriže, lapne jezikom, prigovori ženi i onda ga oturi.

Isto tako bilo i jučer...

- Ko bi to jô... Ne ide to samo tako u želudac - rekne.

- Nego? - zapita žena mu.

- Pa treba čoek da prije gutne.

- Da gutne? - prekine ga ona. - Juče si, prikuče si, pa ne moraš svaki dan, ko će ti novaca već, Isuse, nadolbatil!...

- A šta ti znaš... Vald' sam ja vidio kako se to radi... Eno gospoda! Nikad da ručaju a da prije ne gucnu štogod.

- Eh, gospoda! Ne esapi ti njia.

- Em... k vragu, a da šta sam ja? Svako je svoj gospodin.

- Pa nek je i tako. Al ti ne znaš malo. Ideš na »decni« - ko bajagi, - a poločeš pô litre, pa onda samo crkavaš... krepavaš... Istom ti četrdeset godina, a već trljaš turom po zapećku.

- Nego? Da radim? Hm! - promrmlja, a onda prekidano nastavi: - Ne živim ja za to da sebe ubijam prije reda. Naradit ću se dok sam živ. Radit ću kad mi dođe volja... A samo luda jašila bi pored konja na magarcu... Da! kad mi dođe, radit ću... Mojih dvanajst jutara zemlje vridno me rániti i dorániti. A, što kazo niki, sad baš ni nema poslova. A kad bude... t'... ima nadničara - dovrši bezbrižno, mrtvim glasom.

- Uvik mudruješ, pa ćeš izmudrovati! Imaš, veliš dvanajst jutara, a? Al imo si i dvadeset i četiri!...

- Opet ona!... Što je bilo, to je prošlo! A i moralo se. Nakupi se duga za koješta -

- I za rakiju - dometne ona.

- ... pa se mora namiriti. A šta da pametan uradi?

- Hm - pametan! - naruga se ona.

- N' da... Pametan neće »tabulirat« zemlju, nego proda ko i ja. Jutro zemlje, istina, manje, al je i bez duga. A »tabulacija«, pa trčkanja po varoši, pa kamati i kakve sve ne brige - uh!... Čoek bi mórō poludit! A onako prodaj, namiri i računi čisti i mirno spavaš - iskaže pospano, lijeno.

- Eto ga na! Al duga se opet nakupi i onda se i opet prodaje. A kad se nema već šta prodati? - uspita ona.

- Eh, tako ti kaži! To je nešto drugo!... - i onda se kao zamisli, premučav odgovor, pa čas kasnije nastavi:

- Al evo ja... Ta neću ja dovika živit! Niti ću na drugi svit ponet. A dok nestane imetka, u tom ću i ja.

- S tobom nikad na kraj! - ljutito izbacila žena mu i onda još doda: - Samo da je u tebe volje za poso, ne bi bilo ni duga. Al ti si mrtvo puvalo!...

- He!... Da sam sam sebe stvario, bolji bi se stvorio - izrekne filozofskom mirnoćom i onda se digne, priđe k ogledalu, pogladi brkove, migne nekoliko puta ramenima, dohvati češalj, pomno počestlja kosu i stane pijuckati ko s neke gorčine, a u nutрини mu već začelo kopkati, rovat... ko crvi da su!...

- Pa ti ćeš zbilja i danas? - jadovno nastavi žena mu.

- Zbilja? Hm... zbilja... Ne zajidaj! - izbacila ljutito Lepa i smrkne se grdo... Činilo se e će ju sad na koji put poklopiti.

Ali - ne! Prelijen i premlitav je bio a da bi koga udario. On samo dohvati »aljnu« i kapu, pa polako, lijeno, mrtvo, s noge na nogu, izađe na šor...

- Falj'n Is' - pozdravi didaka Pavšu, svog komšiju, koji se zgurio na klupčicu pred svojom kućom.

- Na sve vike vikova, Lepa!... Kuda? A? - uspita.

- A idem... tako u bircuz malo. Nešto me probada pod prsima, pa da se okripim - slaže ovaj.

- Aha! hm... hm... hm! - ispusti kroz nos didak Pavša i onda mahne rukom kao da nešto otiskiva.

- A... šta... kažeš... Sava provalila... Sve ote svitu tamo... Kažu da to tamo izgleda ko Sudnji dan? - rekne.

- A... briga mene. Nek idu k vragu i oni i Sava i... Imam odviše brige i sa sobom, a di da još mislim i na tuđi svrbež - nehajno iskaže Lepa.

- A znaš li, ovaj... kako opet našu šumu siku... znaš... ni da je siku!... - gorko izbacila did-Pavša.

- Al!... Eh, to nije drugo nego izjest sama sebe od muke. - Tu žuč mora puknut! - začudo bijesno izrekne Lepa.

- Da! Trebalo bi tu... znaš, ja sam bio u Italiji! - poviče povišenim glasom did-Pavša i onda najednom prekine, i sav se skupi, stutunji, zanijemi... A Lepa problijedio i ponikao

nikom. Prolazio upravo općinski bilježnik i oni ušutali, u strahu da ne dođu na glas da prave bunu...

Kad su sniženim glasom ponizno pozdravili bilježnika i on odmakao, usudi se prvi didak Pavša, ali tiho, reći:

- Pijavica!...

- Pijavičura! - ispravi ga još tišim glasom Lepa i onda odmah doda: - Nego, dide, ajd, na rakiju, da ne pijem sam. Ja ću platiti, ne brini se... A ti ćeš koju kast onako čestitu... a?... Iz tvojih mladih dana, a?...

- Eto me... baš kad oćeš - jedva dočeka didak Pavša: - Samo stoličak da ostavim i da kažem mojima...

- Ajd, ajd!... Znaš, volim ti tvoji' riči, već mastan zalogaj... Dođi! - rekne Lepa na polasku.

I onda se zaputi u gostionu. Zaputi se tamo gdje on skoro već dvadeset godina - kao i toliki drugi - rakijom i vinom liječi u sebi do u kost ukorijenjeno nezadovoljstvo, mlitavost i pustotu. Tamo se naime, zadojen alkoholom, budi iz svoje obične mlitavosti i mrtvila, daje nekakvom zanosu, stvara iluzije iz ovog krutog života i konačno naderan - često sa suzom u očima - u pjesmi se spominje idealizovanih junaka svog naroda iz dalekih vremena, zaboravljajući pri tomu na sadašnjost, na danas, na zbiljski život koji će ga možda još i pod tuđi plot dovesti da pod njim skapa!...

Slavonska krv, 1906.

MOJI LJUDI

Godine idu. Mnogo ih je prohujalo preko krovova niskih kuća u mom sokaku. Vrijeme je u mnogočemu izmijenilo lice krovova i natkrovaka, podstrešja i zidova, taraba i kapija, avlija i bašča. Vrijeme je izmijenilo i ljude onamo. Koliki su poumivali, koliki se postarali i poodrasli, koliki porodili! Po avlijama ima bunareva na kolo. Starinski mnogi đeram izgubio se. Pojario starina peć! - Ima sada i gvođenih ornica, lijepih iskićenih sersama, koješta novo po sobama. Ima ormara visokih do tavanica s jednokrilnim vratima i s pregracima. Prije su bili samo starinski pusti sanduci i ormari na fioke. Na avlijskim vratima ne ima onolika zvrckanja kako nekad. Ne čuju se onoliki škljocaji ereza. Sad su ponajviše brave s ključanicama. Tarabe nisu već onako niske i od grbavih i nejednakih dasaka, nego glatke i ravne, majstorskom izrađene rukom. I bašče se izmijenile. Gumna su uopće izmakla iz sela. Nema ih. Sad se vrši na stanovima, onamo se stogovi slažu. A i po stanovima se ne vrši toliko. Plastovi se podignu svagdje na njivama, doveze se vršaći stroj i u tren oka obavi se posao od sata. Usahnule su i scijepane su i mnoge kruške, jabuke, orasi. I prošća oko bašča nestaje. I rijetko se sada skače preko njega, rijetko se tko dokradiva u sjenu i mir jasmnova džbuna, u naručaj razdragane cure. Nema toga već. Nema taja i strepnje u volidbi. Sad se ide curama u kuću i u sobu. Sad pri ljubavnom šapatu trepće svijeća. A nekad se samo blijeda zraka mjesečeva sjaja krala kroz granje! Sad i curi iz sokaka miriše parfem sa njeđara. Da, često miriše - mjesto kite zumbula ili ruža.

Nekad!...

Vidim. Sve ulazi u nove oblike, poprima novo lice. Pa i u dublje se mijenja. Mnogo toga se i zaboravilo. Razgovori i dojmovi, čini i događaji, tisuća njih, bezbroj ih - teklo je, proicalo i proteklo kroz onaj život i sokak, kraj kaljava i plitka Bosuta. I sve skoro izdimilo se poput dima svrh odžaka. Kao oranje to je... Sokak - njiva. Plug - ljudi oru; oru danas - oru sutra, preoravaju preorano, brazda prekriva brazdu, događaj prekriva događaj. Novi dani - novi osjećaji - kaže se, mislimo, u knjigama, obistinjava se u životu. Mislio sam i u mom je sokaku tako. A ipak - moji ljudi nisu sve zaboravili. Spominju oni, o, i te kako nekog, nešto. Ima, vidim, štoto, pa ne mogu zaboraviti. Ni ja ne mogu.

- Eto - Marinko! Tankovijasti, suhonjavi Marinko, blijedo lice sa zagasitim dubokim okom, nemiran, bliskav pogled, vatra u riječi, snaga u zanosu, hladna okrutnost u razdrhtalim usnicama! A - seljak! Tko će to zaboraviti? Nitko! I sva današnja djeca znadu:

nešto je tajanstveno i maglovito sapleteno oko imena »Marinko«. Čuo sam djecu... Ona razaberu, čuju... Moji ljudi govore o Marinku. Ne spominju ga baš imenice, glasno. Snize glas, ušapću, »on« vele. Obaziru se. Boje se zatvora, shvaćaju pogibelj koja je tu, čim će tkogod reći:

- Marinko je pravo radio... Njegove misli su čestite.

Da, oni se ne smiju pokazati pravo ni živi, jer oblasnici odmah misle: i ove je Marinko putio, ove udarimo zakonom.

Oni pak eno vjerovaše Marinku, ali ga ne slijediše. Ne ima u njima baš mnogo odvažna srca. Na neizvjesno, mutno - ne daju oni sebe.

Vidim ja to! Danas nalazim za sve one čine i događaje, za sve počute i dojmove - riječi, izražaje...

Eno. Godine pred završetak devetnaestog stoljeća. Filoksera hara po našim vinogradima, tuča i suša uništavaju dosta usjeva, porezi rastu, nameti ih i prerašćuju. Selo se diže u gizdi! Sirotinja se upinje izjednačiti sebe sa bogatinjom. Dukati nisu već jedini nakit cura i snaša. Sad se hoće ovima i zlatnog prstenja na prstima, zlatnih naušnica u ušima, zlatnih broševa pod vratom. Jednostavni đerdan od koralja neće nijedna cura metnuti na vrat niti na posao kad ide. Svila, atlas, batist, pliš - to se nosi. I sva ta gizda kao da nije pala samo onako u selo, nego ona je upravo konzekvencija nazora u žena.

- Što imam od života? - Leći ću, umrijet ću, pa zašto sam živjela? - Ovako uživam, odijevam se čim ljepše, moju mladost i ljepotu pokazujem svakomu i - zadovoljna sam, našla sam čim ispunjam moje dane, u što trošim moje misli - misle te žene u nas. Ono što je izvan ovoga - izim muškaračke još ljubavi! - samo je jedan teret, samo su obične brige, rad, ružna i tamna strana života.

Ljudi opet obično usvajaju taj nazor žena. U njima živi isto. I oni paze više na odjeću, hranu, piće, negoli su prije.

- Živili mi - kako živili, živili po zakonu ili bez njega - jednako ćemo umrijeti. Zašto da ne provodim onda život čim moguće bolje? Zašto da se sustežem, da si suskraćujem? Samo pretjerati ne smijem - kaže mnogi moj čovjek i pušta se uživanju koliko mu je to god moguće. I svaki je dakako ipak nezadovoljan. O, veliko se nezadovoljstvo opaža među mojim ljudima. Njih puno i po zatvorima i po sudovima. Krađu drva, tužikaju se radi jedne brazde ili uvratine, radi uvrede poštenja počinjene izrazom »lopov«, »bitanga«, »svačija...« itd.

Žene se podaju milovanju raznih ljudi iz prebujne strasti i radi novca, a muškarci žene ne otiskuju od sebe. I pjeva se u selu, kao i vazda, raspojasava, raspušta... I uz tu pjesmu i veselje neprestano je razdražljivosti, psovanja, svađe, pizme i mržnje, i više je nekako nego prijašnjih godina. Sve postade nekako osjetljivije. I plane odmah. Zato česte tučnjave, oštećivanje tuđeg vlasništva iz prkosa, osvete. I djeca, mi, tučemo se međusobno izvanredno. Čini se, prije ni toga nije u tolikoj mjeri bilo. Šta je to? Otkud? Nitko ne zna zašto tako. Nitko ne zna niti što bi htio. Ali svako vidi: nešto vri... Uz to se javljaju još i štokakvi proroci pa pričaju o zlu koje će potpuno zavladati među ljudima, pronose glasove o nekakovom ratu, bunama, gladi... Međutim ljudi u selu očito se ne boje.

- Prepuno je već svijeta. - Premnožio se - kažu i žele rat da svijet barem prorijedi, lakše do kruha doći dade.

U naša sela doseljuju stranci, kupuju kuće i zemljišta propalih porodica, udovica, parova bez potomaka. Te doseljenike svako mrzi, svako se mrči na njih, ali se i uči od njih boljem gospodarenju. I od kojega god se doseljenika nešto naučiti dade, od toga se moji ljudi tim dalje drže. Kradom od toga uče i ne sprijateljuju se s njim. Obratno. Takovima

još s njiva krađu svinjari bundeve, klipove kukuruza, pa i cijele krstine žita. Onda daka-ko izbijaju tužbe, tučnjave, zatvori... Oni pak doseljenici koji podlegnu našem miljeu, podadu se piću, karti, pjesmi, ženama - ti nađu prijatelje, ali samo u našim raspikućama i bećarima koji ih usavrše u tom svom zanatu te su kao i oni. Isti nehaj, ista raspuštenost i raspasanost, isti pesimizam.

I onda eno naseli se u nas Marinko. Dođe iz nekog sela tamo ispod Dunava, sa ženom, mladom i crnomanjastom. Nastanio se u Garvanovoj kući. Ljudi ga gledju mrko, misteći: i on će kupovati zemlju. Međutim on je bio sirotinja, bez krajcare. Žene su za nekoliko dana znale cijelu jednu pripovijest o njemu. Pripovijedalo se, otišao je od oca radi žene koju mu nisu dali uzeti. Žene u sokaku su znale i to da on nije vjenčan s njome, nego samo onako skupa žive. Žene su saznale i to da puno nekakovih knjiga i novina ima, da je bistar kao kakav učen čovjek. Ovo se pokazalo! On je odmah začeo zalaziti među ljude, tražiti u njih nadnice za sebe i za ženu. Moji ljudi začudo nisu ga odbijali. On je polazio s mojim ljudima na oranja, na košnju, na sâd, na okapanja i zagrtanja kukuruza. Žena mu znala je pomagati po sokaku, prati rublje, tucati konoplju i kudjelju i nadničiti pri poljskim radovima. Moji ljudi vole raditi s njim u polju - vidio sam. Sjećam se... zakopa npr. motikom par puta i onda razgovara, priča... Ruke dakako rade dalje, podjednako brzo... Vidim, on može pripovijedati i raditi... I onda, šta on priča? Ah, kad se sjetim kako on poznaje puno svijeta, mnoge države i gradove, svake vrsti ljude! A nigdje on nije bio, nikad koračio dalje od Dunava. Sâm kaže.

- Knjige i novine svemu nauče - veli. - Sve sam to ja iz knjiga naučio pa eto kao da sam bio tamo.

Moji ljudi čude se skupa sa mnom. Za ručkom i večerom svagda još nagovaraju tog Marinka na pričanja.

- Ded pripovjedi kako je gdje. Kako se svijet gdje pati, kako živi, kako već... no, ti znaš...

Tako cijelo ljeto. Ti razgovori i ta pričanja nisu doduše bila bogzna što; jer Marinko - vrijedan - obično je bio zamoren. A onda on nije ni govorio njima odmah svašta, nikakove osobitosti. Kao sustezao se, proučavao lica svojih ljudi, nastojao ih upoznati u dušu. Ali kad je prispjela zima pa ljudi odahnuli od posla, kako li je on onda okrenuo! Mi smo se samo divili! Kakav je to čovjek! - Čudilo se u nama. A on se preobukao u našu nošnju, pa porastao nekako čovjek, postao izvanredan, neobičan. I samo uzeo hoditi od kuće do kuće. Kosa mu nešto prerasla i preko ušiju, pa svagda raskuštrana, a oči duboke i zamišljene, lice nekako nabljedilo, geste oštre, glas vruć, topao, i samo nekad hladan, surov. Pa nepopustljivost njegov! Počne govoriti i govori... govori, a hoće tkogod da doskoči kojom riječju, ali on ne da. Ne staje.

- Čekaj dok svršim! - kaže, a svršiti kao da ne zna, ne može. I često već ne ima ni sline, grlo mu se osuši, glas omukli, a on ipak ne staje. Pripovijeda, govori, cijelu zimsku večer... Kad svršim, onda pak obično nitko ne ima ništa reći. Svi su pod dojmom njegovih riječi i nitko ne nalazi nikakova prigovora. Moji ljudi skoro na sve otkimaju glavom, sve skoro usvoje. Djeluje on na moje ljude - vidjelo se, i oni su sami to osjećali. I što dalje, sve više. Postepeno to ide kroz zimske naše večeri. Ja sam motrio to, motrio iz dana u dan, ure i ure. I kao da je sad preda mnom - vidim...

Eno!...

Mrak na sokaku, mrak po avlijama i po kućama, po štalama i pojatcima, po kutićima i rupicama. Svuda! Snijeg pada... Sve silazi nečujno, tiho, polako. Spušta se i rasipa mehak

- ko u cure udavače raščijano perje. Vjetar piri, puhujiva, šapće, kucka na okna, fijuka kroz velike odžake u kojima se na dimu suše slanine i butovi.

Mi sjedimo. Puno nas je. Cio komšiluk. I ne sjedimo mi samo u jednoj kući. U svakoj petoj-šestoj kući ima sabrano komšija. Divane. Posjedamo oko ognjišta u kuhinji i pred zjala peći ili u sobe oko banaka, na sanduke s rubljem i bezom, na visoke krevete s rundavim ćebetima. Uživamo u toploti, u razgrijavanju tijela i lica na jari što suklja kroz zjala ili probija kroz zelene kaliće i bijeli maz peći. Uživanje je tu iz toplote poslušavati sjeveru vani, pucketanju drva, palucanju krvava plamena. Danju su moji ljudi u brigama, razdijeljeni čisto na nekoliko strana, opterećeni ozbiljnošću rada i teretom života. U trzanju su, u umaranju, u laganom onom ubijanju života za život. Tek ih večer sabere. I istom tako uvečer pobude se u nama - sitima - nagnuća i za ono što se daleko ispinje nad svakodnevnim mučnim životom što je iznad granica rada i jela. Onda je i ćutljivosti i ćuvstvenosti više u mojih ljudi. I sanjare onda oni, zamišljaju se i kao plove nekud daleko od svoje sive zemlje i brazda po njoj, od svojih goveda i konja koje jednako vole, tuku i hrane, od usjeva i gnoja i - dalje... Da, sanjare moji ljudi!... Težak je život ipak i u nas, na bogatoj ravnicu, pa sanjarenje barem na ćasove dosta hrapavosti poravnjuje, dosta oštraca otupljuje. Ono dapaće i našu svima svojstvenu skepsu na trenutke uspavljuje. Nego, u zimske večeri i razgovaraju moji ljudi puno. Onda ja zaslušavam. Oni doduše kažu, nisu njihovi razgovori za mene, ali ja ipak... Slušam ja, gutam. Oni se uzvijaju do ćudnih slutnja, do maglovitih ćeznuća, do težnje pojmiti smrt i boga, ništavilo i vjećnost... Ja ne razumijem mnogu i mnogu njihovu rijeć, misao, namjeru, ali - slušam i pamtim svejedno. Moji si ljudi onda još i pjesme ćitati daju. Ima ih pismenih. Nekad i mene zapane to. Svagda se ćita »Kraljević Marko«, jer drugih pjesama i ne ima u nas. To je jedina knjiga u sokaku. Imamo doduše još i jedno pol knjige o nekakovom hodži, varićku, đavolu, koji je putovao po svijetu - ali to se rijetko ćita. »Kraljević Marko«, dostojanstven stih junaćke narodne pjesme zanosu moje ljude! Te pjesme pozna svako u sokaku. I ćtuje ih svako. Ćijeloh jednoj generaciji u sokaku one su pojaćavale otkućaje srdaca, zanosile maštu, budile misli. Stotine je usana zijevalo i gutalo tisuće im stihova. I ogorćenje, radost, junaćku grimasu na lice, suzu - izazvaše nebroj puta. U svakoh žilici svakoh mog ćovjeka odjeknula je neobićna snaga te knjige. Pa kad se ćita, kakav je onda mir, kakova tišina, posluh! Svi su moji ljudi i njihove žene jedno napeto uho. I samo se plavićasti dimovi iz lula nećujno povlaće, i kroz dimove gledu, doćaravaju si moji ljudi Marka, konja-šarca, kule i topove, planine i vile...

Ali eto - Marinko! On dolazi među moje ljude i na »Kraljevića« se »Marka« zaboravlja. Ta se knjiga naprosto samo izgubila. Uz Marinka nitko i ne misli na nju. Marinko ote njeno mjesto, postavi se među nas kao živa knjiga kakova! Ali - knjiga ozbiljna, mraćna prodahnuta ćesto puta vatrom i bijesom, ćesto puta nećim ledenim i surovim. Da, on dođe i odmah je sanjarski sklad našeg divana rastrojen. On ne da ljudima daleko od zemlje, do maglovitih ćeznuća, do ne znam kakovih pojmovah - on ih naprosto priteže uz zbilju, uz ono u ćemu su, uz život rada i znoja, uz zlo i nepravdu, uz razgovor o porezu i kotaru, o pokvarenosti i popu, o gizdi i laži na svijetu. I kako je on bezobziran! On grdi moje ljude, predbaciva im nehaj, lijenost, predbaciva što se puštaju od svakoh jaćiti, što ne razumiju i ne shvaćaju da su vaćan ćimbenik i dalje... mnogu toga još. Moji ljudi trzaju se na njegove rijeći, ubodeni, su, ali - ne protuslove. Znadu, istina je. Vide oni, Marinko im dapaće govori i o onomu na što oni u potaji dosta puta pomišljahu. Tu mu onda i odobravaju, zanose se time, puštaju se njemu kao talasu što se pokorava mirna pućina. A Marinko baš ko pravi talas pljuska u mirnu vodu, ziba njom, prska, stotinu malih pogniva talasa, stotinu uzbuñjuje duhova... Marinko je prenuo moje ljude, skepsom im zasićene

pročistio osjećaje, gnjev uzbudio u njima, nepokornost, samostalnu volju, buntovnu nepopustljivost podjario. A onda? Vidim, kao da se igra s njima.

- Vi se gnjevite na nepravdu. Dobro je to. Ali tko je vaš gnjev osjetio? Vaše blago, vaše žene, ljubovce, djeca, komšije! A zar od njih nepravda dolazi?!

Moji ljudi šute. Znadu, tako je. A Marinko se tek ispravi gdjegod uz stol, sjekne rukom kroz zrak i ostavi ruku koso u zraku, s prstima uprtima u daljinu. I uzgovori:

- Mi koji zemlju radimo, mi se puno savijamo. Naučni smo to i moramo to radi zemlje. Ona se ne da drugačije raditi. Njoj se mora čovjek pokloniti. E, al šta vi još radite. Vi kojemu god bilježniku ili oblasniku ili trgovcu dođete - odmah se i savijete. Ne, to ne. Zemlji se poklonite, pred njom se savijte jer vas ona drži, a onima - - oni, pred vama se oni imaju sagnuti.

Biva, mirna večer, čujemo izvana staro zvono otkuckava pozdravljenje, cinka tihu i spokojnu priču na uha djece, baca novu iskru pobožnosti i vjere u nejasno i nepoznato, provlači novu nit kroz mladenačka srca. I meni tako. Znam... I usne mnoge trza taj glas zvona pa šapću napamet naučene riječi molitve, makinalno, bez čuvstva i uzbuđenja. Premda biva i čuvstava! Ali samo onih - straha! Nekima dolazi smrt na um, vječni život po njoj bez jela i pića i druga uživanja, pa pakao!... Zato - strah. To je obično kod žena. Ljudi se redovito samo krste i šute dok zvono ne umukne. Mnogima između ljudi ulazi cinkanje zvona u dušu pa pogrijava od zadnjeg do ovog pozdravljenja ishlapjeli zanos njihova vjerskog osjećanja. Njihovo to osjećanje svednevice pada i raste. Zvono ga diže, a borba svakodnevnog života obara i umanjuje. Svaki dan vjera obećanja, spasa i nade u blaženstvo te straha pred paklom - pobljedi u duši mojih ljudi. Svaki dan nađu oni nešto u što posumnjaju i podvoje, svaki dan sine im pomisao koja odbaci grešnost kakovu, dogmu, svaki dan donosi u svom krilu djela i čine koji ubijaju smisao njihova vjerovanja. I kunu moji ljudi uz to, odurne psuju psovke, blate svoje vjersko osjećanje, a onda opet..... Onda opet kuca staro zvono u selu, zvonar šima povlači i po deset časaka njegov jedek, a oni se izmiruju s vjerom obećanja i nade, krste se, boje se smrti i života, strah ih ništavila i vječnosti!

I u takove trenutke čuje se sažalan smiješak. Otkuda? Tko se to smije?... Tko se usudi?... Onda vidimo tek: Marinko se smije, Marinku je to smiješno. On nam i govori odmah o dizanju i padanju tog vjerskog osjećanja u nas, o gluposti psovanja i rušenja boga i sveta-ca. Za sebe veli: ni u šta ne vjeruje i ne psuje gadnih psovaka. On ne vjeruje ni istini, jer istini ne treba tek vjeru poklanjati.

- Istinu, upoznam li je - priznam je jer je priznati moram. Vjeru pokloniti - to je pak priznati za istinu i neizvjesno i nepoznato i nejasno, tamno.

Tako on kaže toplo i uvjerljivo, a mi, moji ljudi, vidimo: te riječi rijetko se dadu čuti, osjećamo: velike su one.

I nastavi on, Marinko:

- Savjesti - veli - imajte, ma vjere i ne imali - i dokazuje, priča o mnogim ljudima koji bijahu bogati i uvaženi, koji se moljahu i pričešćivahu, a savjesti ni mrve ne imadoše, ne pojmiše suzu svog bližnjega, ismijaše patnju njegovu, gaziše dapače po njemu.

- I ljudi se - veli - ne mjere po odorama i ne mjerite ih tako, nego koliko koji savjesti ima. Vi gledete je li čovjek fino obučen, je li na njemu reverenda ili je li ide na kočiji ili nogom i prema tomu udešavate skidanje vaših kapa. To ne valja. Mnogi od tih putnjičav je ispod svog osobitog ruha, a u nutrini tek... Mnogi je zapljesnivio u samom zlu i razvratu; od nepravde i varke živi. Laž mu je rad života.

Biva pak i tako te je Marinko najednom mrk i hladan, a glas mu surov, usnice dršču. To ga svagda podbode kakova nepravda što se izvrši na kojemu mojemu čovjeku. Onda potrese i pretrese općinu i crkvu, školu i župni dvor, sve općinske službenike od načelnika do obdaničara, njihove žene i drage. I šta nam on to svašta pokaže! Mi tolike godine u selu skupa sa svim tima pa ništa ne vidimo. A on - još nije ni prvu zimu prezimio pa pred nas istresa sve iz svih zakutaka spomenutih ureda i domova, upoznaje nas sa potajnim mislima i djelima našeg bilježnika trbušastog Šušnjakovića, načelnika Kolomazovića i blagajnika Žilića. On zna kako je u sobama po njihovim domovima, što jedu, od kog mito primaju, kakove nečiste stvari imaju na duši. On zna i za spise i naredbe što stižu od kotara i varoši. On zna što se zatajuje mojim ljudima; on prozrijeva svaku pozivnicu koju općina mojim ljudima pošalje. U župni je dvor također zavirio, u svakoj je sobi bio i sav život našeg gospodina paroka on zna kao naizust. I tek nakon njegova pripovijedanja moji ljudi vide da nisu tu gospodu poznavali dalje od kaputa. Tek Marinko iskrenuo je pred njih svaki džep, pootvarao bez ključeva sve one ladice koje skrivaju grijehe u otih.

- Vidite - kaže on - sve je to prljavo. Bara, glib. Gavrani i vrane nad vami i nada mnom. A na to se ne smije šutiti, to se ne mora trpiti. Vas se vara. Vara vas pisar u općini na biljezima, trgovčić kad vam u sitnoj papriki utučene proda cigle, birtaš koji vam u vinu polu proda vode, bilježnik kojemu ste za neku molbu dali pet forinti a on je dva-tri mjeseca, godinu dana... drži u svojoj ladici i snebiva se nad nehajem onih kojima je molbu tobože poslao.

- Šta ćeš, siromače - kaže vam - gospoda su tamo pa kao ni briga ih za tvoju tegobu. Nego, znaš šta, mi ćemo još jednu molbu - nagovara vas slatkim glasom i dobiva još deset kruna. I šalje - dakako onu staru molbu iz ladice.

To Marinkovo zauzimanje za sve ljude seljake priklanja moje ljude k njemu posve. I badava što je on još mlađahan prema njima - poštuju ga kao najsjeđega. I sve usvajaju od njega, vidim. Kad moji ljudi govore, to govore neodređeno, nejasno. Kroz njihov govor sve vrvi mnoštvo raznih »možda... bit će... valjda... kad bi bilo...«, a u glasu, u oku, na usni daju se vidjeti i osjetiti sami upitnici, upitniko-uskličnici. Sve - pod težinom jedne sumnje, dvoumlja.

Tako naime bijaše. Otkad pak Marinko večeri po našim sobama provodi, otkad zvuk njegova to topla to surova glasa ječi ispod greda i njegova šaka otkad udara u masne daske naših trpeza, tih »možda«, »bit će«, »valjda«, »tko zna« pa upitnika, sumnjičavosti - sve manje i manje. Gubi se to. Iz Marinka se čuje samo jedna kruta odlučnost, čuje se jasni i određeni »mora«, izvjesni »zato... jest...« i prelaze neopaženo na moje ljude. Čuje se sad iz njihovih usta i »hoću«! To je rijetka riječ koju su moji ljudi obzirno obilazili. Sad, uz Marinka, čudno koliko oni toga »hoće«!

I to!... Prije nisu moji ljudi baš imali što tajiti preda mnom, pred drugom djecom i pred svojim ženama, a otkad Marinko obilazi naše kuće - oni se sabijaju nasred avlija i šora, u baščama ili na bosutskom bajeru u hrpu pa potihom prebiru po nečemu, zahvaćaju u neke posebne misli, tonu duboko, čini se. I čuje se onda od njih dosta nekih čudnih poklika, tajanstvenih uzrečica, prelomljenih izreka, vidi - posebnih gesta. I riječi! Razaberem tek, novine, politika, grad, činovnici, jednakost (oni izgovaraju baš te izraze) i dalje, više. Opažam, što Marinko njima govori, to oni ne zaboravljaju nego još opetuju. To njih kao i mijenja. Njihov se korak produžuje, tijelo ispravlja, glava diže ponosno.

- Ja kao čovjek - čujem gdje govori Marinko.

- Mi - mi kao ljudi - govore i oni svaki dan.

- Saberite se i sljubite čovjek s čovjekom, kao brat s bratom i bit ćete jaki - iznosi Marinko toplo i zauzeto, sigurno, kao da iz knjige čita i priča im priču o ocu, sinovima i svežnju šiba, a oni, moji ljudi?! Oni se zbilja sabiru, izmiruju se - zavađeni, ne tuže se radi jedne brazde... Vidim, priklanjaju se jedan drugome, sporazumljuju se, vole se skoro.

A Marinko tek digno glas, oči mu zasvijetle u ogorčenju, prođe prstima kroz kudravu, preraslu kosu i utvrđuje: x

- Sila vlada svijetom. Nas, seljake, bije. A mi se puštamo. Oduprijeti se moramo, ne ljubiti ruku koja tuče, ne srozati se pred onima koji nas gnjave - a moji ljudi tu silu na ljudski prenose lik, prenose na poznate oblasnike, ovrhovoditelje, na bilježnika, popa, trgovca i njihova instinktivna mržnja proti tima postaje opredijeljena, razumski rasuđena.

Pa onda, što vidim!... Zamišljaji u mojih ljudi! Šta je tih!... Moji ljudi, gledem, ručaju, večeraju, zalažu zalogaj za zalogajem i najednom - stanu. Zapišlje nekud u prazno, bulje, misle. Šta je to?... Idu sokakom, prolaze kraj bilježnika i načelnika i, ako ih ovi ne pozdrave - ne pozdravljaju. Kako to?... I šta kažu... Čujem. Kažu: svi u općinskom uredu sluge su općinara. Otkud to?...

Pa i to! Oni sad odilaze i Marinku, u njegov stan, a mi, djeca i žene, nikad ne znamo o čemu se tamo govori. Ljudi nikako da reku. Kao tajke...

- Čitalo se... novine... knjige... pušili smo... - i ne saznajemo ništa više. Ali ja slutim. Motrim ja moje ljude kad od Marinka polaze. Stisnem se gdje god uz tarabu... Oni izilaze odonud tmurni, šutljivi, nijemi. Tamo očito bude uzbuđenja. Marinko razotkriva pred njima svakako zlo svijeta, crne strane života. Biva, pa čujem njega gdje im govori na odlasku s vrata:

- Zapamtite, što reko'... Ja vam tek dobro želim. Vaše dobro i - moje je. Ja od vas eto živim, ljudi.

I drugačijih onda riječi čujem ja... Jednoć, znam, izašao za mojim ljudima pa veli:

- Čujete kako je napisano: »Samo su dvije vrste ljudi, samo su gladni i siti, oni koji daju i oni koji primaju batine«. Mi smo gladni, mi smo bijeni!... Zato borimo se proti onomu koji bije, mrzimo toga - sitoga, otimajmo mu od njegova suviška, da sebe nahranimo. To je zakon za nas, a ne ono što nam siti namjenjuje.

Poimanje razvijena čovjeka nije još poraslo u meni, ja ne imam shvaćanja za sve te riječi i njihov smisao, ali ja ih pamtim i osjećam ih kao zabranjeno, pogibeljno.

A onda, eno, jedno veče! Vani zima, sjećam se, po drveću cakli se inje, mrtvačko bljedilo zastire sjaj mrzlih zvijezda. Marinko je među nama u omalenoj, sparnoj sobi. Došao, sjeo, zapalio cigariću, izvadio novine. Čita!... Uzbuđenje, dim, požar! Užas! Užas trese mojom dušom. Nikad Marinko dotada nije čitao novine preda mnom.

- To su dakle novine! - čudi se u meni, a Marinko mračan, ruka mu podrhtava, glas reži. Šta on to čita ne znam ja pravo u pojedinosti, ali znam - užas moj. Meni to udara o sluh oštro ko svinjarska psovka, čuje mi se ko pucanj pljuske praćakom po mokrom platnu niz vodu Bosuta. Tako više iz tih novina... Nogama nas (koga to - ne znam) gaze... srce nam (komu to - ne razumijem) truju... živote ubijaju... dušu... I onda: srušiti - ubiti - raskidati - raskomadati - uništiti - traži se tamo. Što? - Ne znam. I onda se opet više: lijeni, utovljeni, tigrovi... oko za oko, zub za zub i šta ja znam... Strašno! I mrsko, a opet da se diviš. U mene ulazi jeza, kosa mi se diže na tjemenu. Marinku pak kao da je i ono malo, on zeleni u bijesu i velikoj nekoj srdžbi, pa više:

- I više bi još... Ovako bi... onako... ovako - kazuje i trza rukama gore-dolje, kao da nešto kida u sitne komade.

Moji ljudi, vidim, gutaju svako slovo požudno kao zalogaje kulena, srču svaki treptaj Marinkova glasa kao svoju dobru šljivovicu, zanose se tom vikom iz novina, kao milovanjem svoje drage, negda, u mladosti. A Marinko pri svakom krepčem izražaju još i udara šakom o trpezu. Gnjevi se. Čini se, on sam ta je novina, to psovanje i kidanje, taj bijes. Svaki udarac njegove šake ozove se u bolno-bijesnom trzaju na licima mojih ljudi, a dimovi iz njihovih lula vitlaju se po sobi, grizu za oči. Klupe opet škripe... Ljudi su nemirni, uzbibani, a plave, vijugave žile uz sljepočice kao nabrekle im. Drma to čitanje i potresa cijelim bićem svakog mog čovjeka, zagrijava ih to psovanje. Oni se vole tući. Onda se eno još uskomešaju glasovi, svi uzgovore, razmahuju rukama. Marinkov glas nadvisuje druge. Čuti ga je kao veliko zvono kroz zvonjavu malih zvona. Vika raste, nesmiljene crte sijeku se u obraze mojih ljudi, prikrivene im želje dolaze do izražaja.

- Sve podijeliti treba... Svu zemlju što je god ima i gdje je god ima. I na jednaki dio dobiva svatko. To se hoće, to hoćemo.

Marinko govori i on je za oto, ali to ne ide milom, to se mora silom, tu treba dignuti kuku i motiku.

- Silom? - trza se u mojim ljudima, razabirem to njima u oku.

- Silom? - a oružnici, vojska, vlast? - osjećam, ide njihovim mozgom.

I eno - oni se stišavaju, ulaze u šutnju, misle, nabiru obrve, šibicom čeprkaju po uhu, nogom kopkaju po podu, prstom-mezimcem pritištu duhan u luli... I hmkaju nekoji, nerazgovijetne ispuštaju poluglasove. Uzmiču... Silom se mora, dakle i život se mora izložiti, vide oni, i ne imaju volje za oto... Ne mogu oni svoj život staviti na kocku za nesigurnu stvar. Jer - pitanje je - bi li oni uspjeli, jednakost imanja proveli. Tu su bajunete, hladno olovo!... A to i njih odmah ohladni, smiri, ustavi. Marinko jedini ostaje jednak, spreman na sve. I kad vidi njihov uzmak - zajida ih, grdi, bujicom riječi napada i hrabri. Ali oni - sumnjičavi na uspjeh - ne daju se... Tebi vjerujemo - kažu. - Jest tako kako veliš, ali - vlast je vlast. Slabi smo mi -

Ipak - on, Marinko, osvaja moje ljude sve više i sve u dublje. Pa iako eto oni pred pogibelju ne daju sebe na kocku - u drugomu bezriječno i neopazice slijede Marinka. Mi, vidim, mijenjamo običaje i navike od pedeset godina, od ne znam kojeg koljena... Cio naš sokak kao da se u temelj mijenja. I proljeće kad eno dođe i prelista lišće - sve mi se čini - drugačije šušti nego lani i prije. To opažam i na drugomu. Ereze čujem drugačije zvocati, derme drugačije škripati. I ne da se obmanjujem, ja vidim: moji ljudi napuštaju birtiju, radije su uz Marinka i novine, drugačije koračaju, drugačije i povjerljivije jedan u drugog glede, druge tonove u njihovim čujem glasovima. U cijelom njihovom ponašanju opažam nešto novo, a drsko, samovoljno, oporo. Vidim, nisu to više oni tugaljivo-sumnjičavi ljudi od prije godinu dana. Nisu to više oni sanjari, slušatelji junačke pjesme »Kraljevića Marka«. Moji ljudi - drugi su ljudi!...

Jest. Vidim ih po kućama, na kolima, na štaglju, na krovu u poslu, na pragu u prisunju, nad plugom u razoru, vidim - na sokaku i pred crkvom, pred općinom i u njoj. Svijest je u njih!

- Čovjek si mora sâm pomoći... Čovjek mora čovjeka pomagati - govore sada kad ih se pita zašto ne polaze crkvu, zašto ne mole. Jer, spomenuti je, oni se i ne križaju kao prije, ne paze na zvono pozdravljenja, ne uzdišu kao negda: »Pomozi, bože.«

Zašto? - Ne ćute potrebu. Odučili se toga - ostanjajući se čovjek na čovjeka. Oni kao da i ne vjeruju ni u šta više ni forme radi. Po sajmovima ne kupuju više svetačke slike, nego razne, u bojama, vesele, pune života. Doseljenike više ne motre prijekim okom.

- I oni su ljudi koji se pate da žive - kažu.

Onda eno počesto se dogovaraju o nekim općim potrebama, idu općini i traže oblast da i to i ono izvede, poboljša, promijeni. Oni traže popravak mostova i cesta, zahtijevaju nabavu općinskih bikova bolje pasmine, išću dozvolu pašarenja na općinskim ledinama i - dalje... Oni - pa traže, zahtijevaju, išću! Oni - pa ne mole! I da je samo to! Ali oni i viču u općinskom uredu najednom kao po svojim domovima na žene i djecu. Prijete se dapače!

Šta je to? Šta se iz toga vidi? - Marinko, on se vidi u svemu tomu. Osjećam, njegovo je to djelo. On je promijenio tako moje ljude. A oni i kao ustaviti se ne daju. Oni sami, vidim, pretplaćuju se na novine, kupuju neke knjige. Nepismeni - uzdišu za školom.

U selu je mir, ali potajno vri nešto podjednako. Nezadovoljstvo je potpuno, a sad, vidim, moji ga ljudi i shvaćaju, obilježuju. I u drugim je selima mir, ali Marinko - čujem, govore moji ljudi - znade da svuda nešto vri... I još netko bit će te to znade!... Oni, mislim, po općinama, pa oružnici koji prehode naše staze po selu. Opazim, oni prodiru okom u moje ljude, zaslušavaju ispod pendžera razgovoru u kasni mrak. Čutim: između mojih ljudi i vlasti, između mojih ljudi i gospode u varoši i u općini - napinju se žice, napinju i samo napinju... Marinko kaže: svuda uokolo tako, po svim selima. On i čita o tomu. Razabirem... Dalje, dolje u Srijemu, i vojska je već u jednom selu, ljudi pod zaptom, a i pozatvarani. Širi se cijeli pokret jedan...

- Bit će bune - ide šapat.

- Joj, zla, joj, nevolje - oduktivaju žene.

A žice kao da se još uvijek i sve jače napinju. Katkad samo malo zaječe, a u nas se već i misli: pucaju, evo, na!... Ipak - još ne pucaju one. Još treba napetosti, napinjanja. Tek - puknut hoće; to nitko ne dvoji. Sve kao da se sprema za taj slučaj.

Ali - eno! Svijetli bodovi i ljeskavo tamno perje oružničkih klobuka sve se češće i češće viđa u našem sokaku. Eno - već ih je svaki dan, eno ih i po četvorica. Naš sokak, čini se, kao da je obilježen. Kod nas podvostručenom se mjerom njuška. I saznajemo svašta. Obdaničar Luja, rakijaš stari nekakav, dolazi na razgovore u naše kuće... Poslan je da zaslušava, da uhodi... Moji ljudi opiju njega, a on za deci rakije kaže sve...

Natežu se žice!... Marinko dobiva novine kradom. U varoš čak odilazi po njih. A iz njih sve jače viče, sve strasnije psuje. Grmi, vrišti, bjesni u jarosti. I kao divlje je, surovo, okrutno.

- Ali pravo, pravdu, jednakost traže... tražimo - govore moji ljudi.

I - dolazi jedan dan. Oružnici ulaze u sokak, idu kroza nj... Moji ljudi izvjedljivo motre. A i drhtnu... Svaki pomisli: k njemu će... Ah oni idu... Eno ih kod Garvanovih... Marinku će!...

- Marinku će! - odmah sunu kroz sav sokak.

Prevrnuše sve, raskopaše, odvedoše Marinka u općinu, pustiše, odvedoše još jedanput i pustiše ga opet... Uzeše samo nešto knjiga. Novina ne nađoše - jer ne poznaju grede naših kuća, ustroj naših tavana.

Marinka ipak protjeraše iz sela, silom ga odseliše, upoznali su ga.

- Agitator, bundžija - vikali su na njega u općini.

Marinka nema. Moji su ljudi blijedi, povučeni, zamišljeni. Potišteni su i kao smalaksali. U nekim selima, čujem, buni se svijet; negdje je cijelo selo na nogama, postavilo straže na izlascima. Udarit će na grofa. Ali odmah i čujem - smalaksali su, po zatvorima su.

Kod nas se žice ne napinju dalje. Iz dana u dan popuštaju... Moji ljudi vide silnu, veliku pogibelj i boje se. Strava ide selom. Na sokaku ne ima razgovora. Svatko je u sto briga kad ga pozovu općini.

Tiho je, preneraženo. Marinka se spominju u šaptu. Spominju ga s udivljenjem moji ljudi. Žene su zabrinute još i više...

- Zla, napasti, rata i bune, oslobodi nas, Gospodine - mole one u crkvi, po sobama, na avlijama, noću na postelji. I zavjetuju dapače!

Po selu ide uto i glas... Marinko je zatvoren, bunio je negdje - razglašuju iz općine, a moji se ljudi još i više dive njegovoj golemoj odvažnosti, vide ga višim od obična čovjekaseljaka, svetačko mu skoro odaju poštovanje.

- To je čovjek! - vele jednostavno, ali odmah cijelu priču oko njegova savijaju imena

Kod općine međutim samo moliti moji ljudi znadu, oblasnike pozdravljaju ponizno, gure se u hodu, ponosa im nestaje s lica. Počinju licemjeriti, glumiti...

Vrijeme ide, prolaze dani. Moji ljudi opet u crkvu idu, ali sada samo forme radi.

- Kad nemamo drugog posla - možemo poći, poslušati. Onda ćemo već vagnuti, rasuditi.

U njihove razgovore opet se vraćaju oni karakteristični »možda« i »valjda«, u njih same: stara skepsa.

Opet su oni moji stari tugaljivo-sumnjičava izražaja, opet se dižu od svoje crne zemlje i grudvastih brazda daleko i uzvijaju se opet do čudnih čeznuća... Vidim... Ali vidim i to: »Kraljević« se »Marko« više ne vraća na naše trpeze. Ne čitaju ga. Novine čitaju moji ljudi. I doumljuju, domišljaju se sada i sami. Čute da i oni nešto znadu.

- Mi - mi kao ljudi!... - ta riječ ne ide im naročito s jezika. Izgleda, te je to najcjenije između onoga što im osta iza Marinka. - A za to eto uvjerenje nisu puno... ništa upravo - žrtvovali!...

Ali - Marinko zato.....

Agitator, bundžija, tamnica.

Strossmayer, koledar za god. 1910.

KUKAVAC

I

Didaku je Vinci dodijalo...

- Do grla mi je - ćuti on sâm.

Zato se, zabrinut i potišten, i zaklonio u zadnji kut šljivika. Uzmakao je... A tu će on i razmisliti o cijeloj toj stvari.

- Mora se... - vidi on i sabire se. Sabran će on odmah znati što mu je činiti. Jer, podnositi se to dalje ne može.

- Ne da se...

- Žena je, Terza je poludila... I godine su tu... Trideset ona godina već luduje, a ja patim ko Isukrst... Šta da to trpim... I neću, ne... - kaže on u sebi i odlučuje, da više neće pustiti da se ta njegova Terza nad njim rastresa, kao da je ona muško - i kućni gospodar. A muško je ipak - on. I gospodar je dakako - on. Njega zovu općini, on plaća porez, i kod popa je on kao gazda ubilježen, a za Terzu se jedva i zna. Ali ona ko »uzbisita« junica, vazdan klepeta ko stara vodenica i samo podbada, ruje. No svejedno!...

- Ja ću joj već izmoriti očenaš - srdito pomišlja did-Vinca i srditost u njemu još porašćuje kad pomisli kako je to samo jutros bilo među njima...

Da. On se i danas zavadio s njom, s tom svojom Terzom. I odmah, ubrzo, čim su se izvukli: on ispod rundava poštara ćebeta, a ona ispod meka i nova jorgana. I kao svagda... Za ništa i ni za šta. Malenkost, ma kakova trica, oštiji njegov zalup vratima, jedan njegov neodređeni hmkaj, sitni smijuljak na usnama - izazove svađu.

- Šta se kesiš, buljo, da ti oca, da ti... - psuje odmah Terza.

I pljuvotak, što ga on po staroj navadi ispljucne na tlo sobe, nju izazivlje! A ona hoće sobu u gospodskom redu!...

- Krme jedno, šta pljucaš?... Valda to nije svinjac - bjesni Terza pri tomu i svađa je takija tu, ko naručena.

A on još povrh toga nigda u pravu, nigda on Terzi dokazati što, nego svagda mora pustiti. A oprečnost nazora i ukusa u njega i Terze također dovodi do svađe. Baš danas... Danas je predložio Terzi praviti rezance s makom, ali ona -

- Rezance - veli - ocu, al s orasima.
- S makom, kažem - govori joj on...

Terza neće. Neće već zato što on bi. Dakako odmah je tu larma, uzrujanost, vika...

- Krepaj, znaš, i ondak i ope' krepaj, ipak neću - veli baba Terza.
- Dobro. Ja neću drva cipat, vode donet...
- Neš?
- Da!
- Ondak neš ni jesti.
- Ti si luda...
- Tvoj otac...
- Beštijo...
- Gade, mlîto...

I dalje... strahota! Zna on... Psovka samo stiže psovku, besram u oboje natkriljuje besram kakova govedara.

A bab-Terza još i dreči i staje preda nj kao kakav razjareni oroz, dolazi mu šakom pod nos, sopti od grozničava uzbuđenja. I on isto. Pesti mu se grče, u grlu ga bijes davi, a vrat mu se starački isteže kao u golišava vrapca. I onda mrkne mu se pred očima i sve se čini sad će uhvatiti što i baba će samo poljubiti zemlju... Ali to se samo čini. Gdje je on od toga! Baba Terza ipak sva je i oprezna, kao da predviđa što bi se moglo zbiti, pa sjeda gdjegod uz peć, zasuzi i pocmizdri malo, onda obriše pregačom oči i da dobije njega natrag u svoju vlast - kao da ništa nije bilo - upo glasa meko pita:

- Oćemo l' malo rakijice, didače?... Ajdmo...

I eto, šta onda? - Tko bi tu jednu pametnu doumio? On se pusti, smiri. Terza donese stari poznati polić iz kuhinjskog ormara, pa ga oboje nose na grlo dok se iz njega zadnji ne otisne grgolj. A onda - on je mekan ko pamučno tkivo - a Terza je opet gospodar i njemu supijanu slobodno pogrđna imena baca u lice...

Nego:

- Ne može to tako dalje... Ne smije... Neće! - veli si danas on, nekom odlučnošću zadahnut, tvrd, nepopustljiv. Danas je odmah i umakao s mjesta svađe, iz sobe, samo da ne mora gledati Terzino cmizdrenje, brisanje očiju pregačom i da izmakne onom policu, ispijanju njemu drage rakije, ali i svojoj slaboci, niskosti po tom.

Danas on ne popušta pa ni za kakove novce. Ona iz prkosa neće da pravi rezance s makom u kojima on tako uživa, koje on svagda s velikom slašću jede. - To on Terzi ne može oprostiti. I ne da se to oprostiti, gdje ona onemogućuje njemu pojesti jednu zdjelicu rezanaca s makom. Jest, on te rezance tako voli, da punu jednu zdjelicu svagda pojede. Zato je sada - kraj. Prelom je... On lomi...

- I davno sam ja tako moro - predbacuje sebi i sve mu dolazi pred oči kako je sve to bilo, kako su prolazili dani kroz trideset godina i kakov se u njima živio život. Sjeća se on i vjenčanja, bijesnog trka svatovske kolije, visokoga ružmarina na svojoj kapi, opletena vrpcom plave i crvene svile, anđebula na meki jastuci, svog djevera komu onda jošte bale naušnicom tekle. I zna i pamti svaku trenut prve, mlade noći u hladnu kiljerku i - kao vidi - sve ono podatno sljubljanje svoje Terze uza se. I umjesto on - ona je bila izvješta-

čena za sve, a on kraj nje naivan... Istom danas shvaća zamašaj toga, istom danas poima što je to značilo!... A gdje istom da on zaboravi svu pomamu Terzine požude kad bijaše ko u Putifarke. Povazdan ga progonila ta Terza... i on je samo slabio, blijedio, kašljucao... Puštao se bezbrižno i besmisleno njenoj laski, njenom zavodljivom dahu, gladnoj požudi u nje. I ne vidio kako ga ona tim osvaja, kako tim stiče premoć nad njim, njegovom voljom gospodari. I vjerovao joj on. Sve, svaku riječ, što god je htjela. Čutio se sretan u svom domu, uz nju. Cio mu život i veselje bijaše - kraj nje, u njoj. Svaki njen čin on je odobrio, svaku želju ispunio.

- Ja bi rila u Vinkovce - kaže ona.

- Sutra moram orati Krčevinu - upozoruje on.

- Al ja bi baš tila - srdi se ona.

- Dobro. Idemo - pristaje on i pušta oranje da se ona po varoši prođe. Pokorio se bio naprosto, kako ni rob neće. I nikad nije korio ako ne radi, a svaki njen odihaj s umora popratio je zabrinutim pogledom i govorio joj:

- Puštaj! Sam ću... Sidi...

Vjerovao je: nestašno jedno i bezazleno dijete je Terza; još i nikako nije progledao lukavost njenu i nikad u nju posumnjao nego još u dno svoje duše držao: ona pripada i tijelom i u pomisli samo njemu. I dok je Terza, mlada i puna mesa, gorjela strašću i vabila svojim okom i čarima svoje mladosti kojekoga, on je uživao u pomisli da je ona samo njegova. On je u to vjerovao kao u svetost slike sv. Spasa na lijevom duvaru u sobi, a što je Terza odrasla među kojekakvim drugama, pa preigrala cio sokak na stotine puta, pa se valjala na ledini njegovoj pod momačkom mnogom rukom kao i druge, pa kao i te druge imala i razne uspomene iz kojekakvih ćoškova gdje ju ljubila i desetora usta i milovalo jedno tuce ruku - sve to nije umanjilo njegovu vjeru u Terzu. Čorav je bio na sve to... I kad ona reče u mrak dana:

- Idem majki - on pusti neka ide sama, a ona sama majki, sama od majke, a međutim... Pričalo se i šaputalo po selu koješta i vidilo se nekad!... I njemu je dolazilo do ušiju, ali se on nigda nije usudio niti uhoditi za njom. I sumnjičavi izraz njegova lica, duboku zamišljenost u kojoj bi ga Terza katkad pri kasnu povratku našla, razagnala bi ona sa samim jednim vrelim poljubljačem i sa malo lažnih, laskavih riječi.

Jadan je bio, kukavan... kukavan i onda kad je na svoje oči vidio...

Drugu je godinu bila za nj udana... Sjeća se. Vidi, zna.

Otišao je u Cernu na meljavu, u popodnev blatan, pust, jesenski. I - mislio je - do sutra ostat će tamo. I Terza je tako računala. A on se vratio još isto večer i veselio se što će tako nenadano pred Terzu i što ona neće morati sama i u strahu provesti jednu cijelu noć. I kad je prispio pred kuću i otvorio kapiju, dospio je zapaziti svjetlo u sobi, a kad je poveo konje - vidio je - netko ispade na kućna vrata i preskoči prag te u trku zamaknu u bašču i mrak.

- Lopov? - pomisli.

- Ne! - sjekne mu mozgom i teška sumnja zahvati ga svega. Uleti u sobu... Jedan pogled... Zaprepastio se.

Terza sjedi na izgnjetoj postelji, razodjevena, sabrana, mirna. Na stolu vino, gibanica, pečenje. I vino prosuto po stolnjaku, a iz pečenja još se puši...

On se sav izgubio, zacrnilo mu pred očima... Terzin mir ga uništio.

- Terza, Ter-za, šta me uništi, šta ubi!... Ter-za, šta j' to?... - jauče iz njega ne bijesno nego divlje, nego bespomoćno, očajnički, slabački. Terza, nezabunita i mrka, gleda kako je slab

i kukavan, kako ne bjesni, ne gnjavi ju, ne kida po njoj, ne tuče, ne ubija, pa se samo porugljivo osmješkujе i - šuti...

- Terza, kaži... Zar tako ti mene, zar... Tko je to bio?... - čisto je već moli, a njoj se sve gadi ovako poništen i slast joj je što mu može u lice baciti riječ koja mu srce para...

- Moj »švaler«, eto tko - veli mu, a on se hvata za glavu i stenje:

- U mojoj kući tako, aoj, Terza! - otima se njemu s usta, a Terza ide odmah zadati mu još veći udarac pa mu kaže:

- Kakva tvoja kuća? Gdje je tvoja kuća? Zar nisi na mene je pripiso? Sad je moja. A ako ti nije pravo kako ja radim i živim, seli se! - Sjeća ona njega na tu njegovu slabost kad joj je zbilja kuću prepisao i on, čuvši to, ne može ni da se sveti toj Terzi, ne može da je bije i ubija, nego samo dršće, kuka, pamet i svijest u njemu se muti, tupa ga žalost grabi i guši... I samo izilazi... A u avliji, tako negdje uz kolnicu pušta se u blato, riva prste u kosu, čupa vlasi, plače kao dijete, guši se u boli, u spoznanoj nemoći, u kukavosti svojoj.

Boli ga što ne ima nikakove vlasti nad Terzom, nego još osjeća preimućstvo njeno nad sobom. Čuti i strah, pobojava se Terze, njene jake ruke, boji se onoga neznanog joj »švalera«. Ubiti, otrovati ga još mogu!... I dršće, strepi kukavac, jadan do samilosti!...

I ništa on... Dva-tri dana samo je pregarao nad svojom razorenom srećom, a onda se opet ko gladan pas počeo zadovoljavati i s - mrvicama. Znao je zakratko: ne jedan, nego, pet, šest... deset njih dijele s njim njegovu Terzu, ali to je samo - prigušio u sebi, sretan što može i smije da grli i ljubi Terzu, što ona dopušta.

I gadan, gadan do bljutavila, postao je on! Za jedan rasputni razmiljaj jedne neznatne žene, jedne Terze, za volju te svoje sitne požude dao je on sve u sebi, prodao je sve svoje muškaraštvo, sve čovječstvo, sve dostojanstvo, ponos. Postao je ništica koja ne zasluđuje ni prezir... Da, on se uzeo još i uklanjati, odilazio spavati u štalu, vodio noću konje na pašu - samo da ne smeta lakomoj, nezasitnoj požudi svoje Terze, da ona može slaviti slavu razvrata i trgovati sa sobom i sa drugima.

II

Ubit sam je trebô - pomisli didak-Vinca sada, u šljiviku. - Davno sam to morô - kaže si on sada nakon trideset godina koje bilježe cio niz događaja i čina, bljutavih i gadnih, kukavnih po nj. - I šta je od svega toga života nakon punih trideset godina? Šta on od toga ima? Je li kakovu čast, slavu, bogatstvo, zadovoljstvo? Je li isto?

Evo... Svađa se danas, svađa sutra, pustota i tegoba u duši, praznina i vječni nekakov pregor u srcu, nepokoj u svakom dahu, bljutavilo povazdan neko na jeziku. A u očima seoske čeljadi, naročito u muškaraca, jasan nesakriven prezir. Ono malo rakije i crne kave, pa i ono malo dobro pripravljena jela - sve je. Ali zar je to dosta u jednom staračkom životu... Didak-Vinci to nije ni izdaleka dosta, pogotovo danas. Njemu je taj život izmetnit, buđav ko stari sir, pljesniv i gnjio ko komad bundeve izložen kiši i suncu. Badava i to što je baba Terza uvela neke varoške običaje, pa se u njih jede meso i u svakidan, peku kolači, badava i što ona njega - izim rakije i kave - opskrbljuje i cigarama i likerom. Badava i to što im na tomu mnogi zavidaju. Sve to primiruje njega na časove samo, a onda opet u njemu nemir, opet kao bol neka s pustote i bljutavila njegova života.

I to! Seosko koje čeljade kad uđe u njegovu sobu, sve se zabunjuje i ne zna niti gdje će stati niti gdje će sjesti. Jer, tu su nekaki zastori na pendžerima od čipaka, tu crveni stol-

njak na politiranoj trpezi, tamo visok ormar, »šifoner«, do greda, a po tlu neki dugački ponjavci, šta li su. Bab-Terza ih zove: »tepike«. A stolice nisu kao druge stolice po selu, već kao one kod paroka, mekane, sa sjedalom od sukna, čega li.

- I fine, fine - kaže taj svijet.

Na zidu opet velike su slike, sve kao nekaki carevi i kraljevi i gospoda, i jedno ogledalo u pozlaćenom okviru. A to sve zabunjuje seosku čeljad, smeta. Bab-Terzi to godi, ona se hvali tim, uživa u tim uresima svoje sobe i osobito joj drago kad može nekome sve to pokazati.

- To je moja muka - kaže ona svijetu koji ipak ne može ino nego se odmah značajno podsmijeva, ali bab-Terzi to ne smeta. Ona se bez stida hvali i tumači povijest pojedinih predmeta.

- Ovo je od ovoga... ovo od onoga trgovca, činovnika, poglavitog... i dalje. Ona još vadi iz ormara kojekakove neznatne stvarce pa i njih pokazuje.

Did-Vinci međutim u toj sobi glava gori, srca mu se grč hvata. Nikako on u sebi zaboraviti kako je to stečeno, i nikad oprostiti. I ti zastori i stolnjak i »tepike« i drugo i proti njegovoj volji ogorčuje njegove dane, kini njega i u misli izmami pokoju gadnu psovku. Jer ta soba užas je njegova života, ona mu s tim svojim zastorima, ormarom, »tepkama« dovodi pred oči tečaj života i upravo ti predmeti pokazuju mu kako kukavnu ulogu igra trideset punih godina. I što dublje zalazi u uski i stisnuti starački život, a uz dnevni nemir, trzavice, svađe s Terzom, to se u njemu sve više razgranjuje i mržnja na sve te urese u toj sobi u kojoj je propazarena njegova sreća te u kojoj se razmetala svakakova čeljad, jela i pila, prosipala piće i skvrnila čast i njegovu i drugih... Jer, nije tu sama Terza vilovala, nego i pet-šest drugih snaša i žena tu se ročilo, tu poisprodalo ljepotu, mladost, stid, a ni za kakove novce pa i za jednu gospodsku večeru... Čitava Sodoma obnavljala se tu u mnoge tamne, puste noći - i nigdje nije bilo sile ni zakona da spriječi sve to.

A on, didak-Vinca, koji je bio tu prvi na redu rastjerati i razagnati takovo nesretno društvo, bio je samo - nizak i kukavan.

I ova mržnja što je proti tim uresima sobe ćuti, jest neznatna, jer nije ni tolika da posegne rukom za tim zastorima pa ih razdre, da te slike i te »tepike« na parčad isiječe. I u svađi nigda on ne dolazi ni tako daleko da Terzi predbaci sav njen život. Ne može... Zna, i on mu je kriv.

Nego, danas se on i cio i sav buni i ne zadovoljava vlastitim svojim uzmakom, rakijom, crnom kaficom. U njemu je danas naglo, odjednom porastao osjećaj da on kao čovjek, kao muško ne mora trpjeti to neprestano izjedanje, tu svađu i taj inat. On ne mora i ne smije podnositi rastresanje jedne žene nad sobom. Žena, to je manje, to je niže od njega, pa je poniženje i niskost trpjeti je nad sobom.

I raste u njemu osjećaj muškaračkog preimućstva nad ženom i ćuti kako se u njemu diže surovost, okrutnost, kako iz njih povire snaga, podilazi njegova uda, ojačava njegove staračke kosti. Trideset je godina on bio samo sjena i kroz toliko godina samo jedno mlitavo, neodlučno čeljade. Ali sada je - kraj. On postaje jedna moć, on će gospodariti, svetiti se za svoj život, ubijati! Krivnja Terzina je jasna, nedvojbeno. Evo, zar njegov život ne bi bio bolji da ima samo jedno dijete, odvjetak svoje krvi. Bio bi bolji, a djeteta nema. Terza je kriva što ga nema. I za njen život i za njegovu nesreću ona je kriva. On je kriv samo što joj je vjerovao. Ona mu je uništila vjeru, ona će osjetiti i težinu toga uništenja - okrutnost njegovu.

O, evo u njemu se budi čisto živinski osjećaj, u njemu evo ojednom, u jednom danu, u nekoliko sati izmjenjuje se sve poimanje, sve osjećanje, sve shvaćanje. On sada zna i po-

ima kako je gadna njegova uloga bila, on zna da to ispraviti može samo tim da Terzi za-
da boli, da je bije, gnjavi, ubija...

- I ocu - kaže si on. - Zapamtit ćeš, Terzo, ovaj dan Makar došo i na robiju. I moram na
robiju - doumljuje, poteže duvankesu, puni lulu, pali i privlači se bliže jednoj šljivi da se
o nju leđima osloni. A u mislima sve dalje kuje i skiva kako će provesti tu svoju odluku...
Sav on zauzet je za to provedenje, sav sudjeluje u tom promišljanju. I nije mu to teška
stvar. Sasma mu jasna, jednostavna... I glatko će ići... Tu nema nikakove zapreke niti iče-
ga što bi bilo kadro njega zaustaviti. On osvećuje trideset godina svoga života i sve nje-
govo biće je tu, uz tu osvetu. Ta mora biti i strašna. Tu mora biti grozote, mora je biti to-
liko koliko je za tih trideset godina sabralo se gada i grijeha i sramote! I sam Gospod, čini
se njemu, sam on da se postavi preda nj i reče: »Ne, čovječe, Vinca«, on bi mu kazao:

- Ja ću učiniti svoje, a ti onda sudi - i ne bi se dao zbuniti...

On će se lijepo sada dići, polako će ispuštati dimove, i ispuštajući njih doći će u kuhinju.
Terza će tamo stajati do ognjišta... Na čađavim verigama visi kotao i kuhaju se rezanci...
On će prići ognjištu sigurnim korakom i kazati sasma hladno:

- Baba, moraju biti s makom.

Ona će, već kao svagda, odmah uzvikati:

- Kako s makom... Ja ću onako, kako se meni dopada - i opsovati će mu još štogod, a on će
onda malo podrhtati s uzbuđenja, surovost će porasti, gladna uzavreti osveta pa će s lu-
lom u zubima, lijepo šutke dohvatiti željezni vatralj ispred peći, prići Terzi, i dok ona up-
repaštena i s očajnim strahom nad neočekivanim njegovim činom - zazine da pokrikne,
on će bez ijedne riječi uzmahnuti vatraljem i poklopiti je s lijeva i desna. Onda će uzeti
kuhinjski nož s kuhinjskog ormara, kojim je ona rezala rezance, uhvatit će je za grlo, sru-
šiti preko cijetke za cijedenje rezanaca na zemlju i bosti... rezati...

A onda će k općini, pred općinsku gospodu...

- Falj'n Is' - kazat će, vidi se did-Vinca jasno i razgovijetno. - Evo me!

- Šta je opet? - pitat će gospoda u općini strogo.

A on će pustiti kapu iz ruke na pod sobe pa će koraknuti malo naprijed...

- Evo me... E-vo... Sad mi je odlanulo... Gospodo... nije se dalo! Ubio sam Terzu... Naj-
prvo sam je vatraljem udario, a onda sam malo nožem mesario...

- Šta buncaš... Istom šta, Vinca! - nasmijat će se gospoda, a bilježnik će malko bolje nam-
jestiti očale na svomu nosu da bolje vidi toga Vincu što tako istom šta divani. Ali on će
onda pokazati svoje krvave ruke:

- Evo: Jesam je... Guja je bila, gospodo. Sotona. Koliko sramote ja sam podnio i iz mene
šta je učinila. Ja sam morô spavati u štali... Ja sam moro pijane goste voziti u varoš prije
zore... Izbljuvali su mi kola mnogo puta... Morô sam, gospodo, i nju voziti po varoši da
se »flandra«... da... Prodala je moje poštenje... Nijednog diteta nije mi rodila, zastore ima
u sobi, »šifoner-ormar«, »tepika«, gospodo!... I trideset godina tako, a ja, zar ja sad da
pijem liker, pušim cigare, srcem kavu i to da mene smiri... Ne, gospodo, ja sam je ubio!...
I predajem se...

I ne idući dalje u mislima, did-Vinca osjeti vanrednu ugodnost zadovoljstva u sebi, a za-
to što će on sve provesti glatko i odmah, poče sagarati od strasne želje čim prije to izves-
ti.

- Što će biti - sad će. - Mesa će biti! - srdačno nekako i radosno sašapće u njemu i on se
lagano podiže ispod šljive, vedar, a pun surova čuvstva, jak. I - kako reče...

Pušeći dođe, odbijajući dimove...

U kuhinji Terza stoji kraj ognjišta. Kuha rezance... Baš kako je zamislio. Zamislio je i hladno će joj kazati:

- Baba, moraju biti s makom! - na što će ona svakako planuti, opsovati ga, a on će onda vatralj... pa kuhinjski nož... pa će u općinu...

I reče on zbilja posve hladno Terzi:

- Baba, moraju biti s makom! - a ona, miješajući rezance u kotlu, neočekivano i pomirljiva glasa potvrdi...

- Bit će, dido!

Usupnulo ga... Šta sad? Izašao je iz zamišljenoga okvira, pomeo se, izgubio se. Kao poliven je... Eto, on čuje da će ti rezanci što se kuhaju biti ipak s makom, dakle po njegovoj želji, i on će od tih rezanaca, kao i do sada, moći pojesti punu jednu zdjelicu! Ah, pa... pa šta će on, kako će on sada tu ubijati, gdje bi to! I ona surovost iz njega i osjećana snaga i onaj osjećaj muškaraštva samo su u jednoj trenuti izginuli.

A kad bab-Terza procijedila rezance pa onda izvukla iz kuhinjskog ormara stari, poznati polić s rakijom i rekla meko:

- Ded, buljo, napi se... Onda ćemo lipo rezanaca, pa kafiće crne, pa... - I pružila mu taj polić - on se mogao još samo spustiti na stolićak, na tronožac, do vrata i prihvatiti stari po njega kobni polić.

I nestalo ga... Nema ga... U taj čas nije bilo tu više ni zere od onog did-Vince iz šljivika, nego je bio na onom tronošcu samo onaj did-Vinca što se trideset godina već povlači po toj kući kao sjena, koji je ruglo, stup sramote, nizak i kukavan, razdragan po gutljaju Terzine rakije, po jednom srku Terzine crne kave. - A sve ono junaštvo, mržnja, surovost, vatralj, mesarenje pa razgovor s gospodom u općini pogušila prosto prva kaplja što se otišla iz polica u njegovo grlo. Iza dva-tri gutljaja već, kao i svagda, smekšao se i raspljujio ko kvasac u mlakoj vodi, i jezik mu se počeo mesti, oči cakliti. A još od jutros supijana Terza sa puno prezira i ruga slobodno mu kazuje:

- Pi, mlito, šmrkljo, gade...

I psuje mu.

On se na to još i osmjejkuje... Veseli se svojoj povelikoj lončarskoj zdjelici rezanaca s makom i radostan je što će nju punu pojesti. O, sve će se gušiti kako će lakomo jesti! Polizat će prosto do dna.

- Ah! A-h! - odiše zato razblažen i ganut, kao da se u ono rezanaca s makom nalazi sabrano sve dobro i sva ljepota i sav smisao jednog čovječjeg života!

I kad je na to iz Terzine ruke primio zdjelicu rezanaca s makom i vilicu, eno - poguren i stisnut na onom tronošcu - vas je savršeno neznatan, nizak, kako nikad dotada, odvratan ko život njegove Terze. Kukavac...

SUDOPERKA

Nekad, da, nekad je ona bila vjetrenjasta, pusta... To, tamo lani, prekolani... Sada nije to. Drugačija je ona sada. Izmijenila se. A i porasla je. Za dva je, za tri prsta u visinu porasla. Ona je sada onako, što se veli: malo ko raspušćena, ponosom zadahnuta i bog je znao šta još.....Hitronoga je, crmpurasta u licu, a njena mala ustašca vazda su puna nekog ludog razdražljivog smijeha i obijesnog nesustežanog grohota. Otkud to odjedanput, to, taj smijeh i grohot, u nje ovakove kakova je, ovakove u petnaestoj godini, tko da zna! Tek - jest. Tu je. Svijet čuje, sluša, vidi. Ona se smiješi, smije i grohota u sav glas svuda. Eno, i pred crkvom. I kroz popov, župnikov pendžer, kroz pendžer njegove sobe, samo kad se nađe na njemu, pa i u kuhinji, u avliji. Ma zašto grohota ona. Dođe joj tako... voli. Tko poslušna tomu njenom grohotu, mora, mora se i ozreti na nju onda. Mora joj pogledati u oči i zapitati sebe:

- Je, bož' moj, a šta mi je to tomu curetku?

E, a šta je? Tko bi to uzaznao! Da, nije to lako. Seoska čeljad opet, iako ona obično nije takova, isprva kao i da nije htjela baš nad samim tim svoje razbijati pameti, domišljati se, doumljivati. A jok!

- Grohot ko grohot - kaže ona na kraju krajeva i pusti to na stranu. Zaboravi. Bilo pa nije... Ali opet... opet ne ostaje to samo kod ono grohota. Sva ta stvar ide dalje. Eno, ima tu koješta, upravo svašta. Pomiče se s danima, porašćuje kao neopazice. Da se pomiče i da porašćuje to svijet vidi. On to opaža. I eno. Selom se nekad te nekad prošapće štoto iz toga, od nje, od Mace, od sudoperke u popovoj kuhinji. Ima ih koji na sašaptaj trgnu glavom unatrag i ponesu ruku k čelu... Ko da bi izvesti htjeli: u ime oca i sina i duha svetoga... Iz čuda to... I kažu ti onda: - viš, viš... th... th! - i samo prevrnu očima. Nego svi oni vele i ništa čudno ne ima od toga, u tom događaju, zapravo događanju, romanu, čisto idiličnom, seoskom. Obična - kažu - jednostavna, razumljiva je to stvar. Svakidanja! Povijest njihova sela, njihova predaja, zabilježila je dosta sličnih događaja. A eto ipak se oni čude! Takova je već ta čeljad. Pa i opće je poznato, čeljad ko čeljad. - Zbajiva i prisniva ona koješta. Ne mora biti sve onako kako se pripovijeda na kućnim dovracima i po sobnim zapećcima. Ne mora biti ni onako kako se sašaptiva po crkvenim klupama, pa ni onako kako to oni kod općine misle. Da, može to i malo drugačije biti. Eto...

Eto, ona, Maca, ona je išla u školu, kako se već u školu ide. Četiri godine - četiri razreda. A onda - onda je njena mati s njome po svome odlučila. Pa mati joj je, bože moj! Valjda zna žena što će sa svojom kćeri! Odmah te iste jeseni narinula joj zvanje dadilje. I ona je morala povazdan sjediti do kolijevke, ljuljati malenu sestricu i plakati od jada. Sva je bila protivna tomu ljuljanju. A mati još dođe pa zahtijeva da djetetu uspavanku pjeva. I tek je pouči udarcem šake ili šibe. No i na te udarce nije se njena dadiljska sposobnost uvećala: naprotiv. Sad je dijete ispalo samo iz kolijevke, sad ga izbacila ona ljuljajući prejako. I, onda, da je samo to! Nikome - ništa! Ali, eno... Mati ostavi nju u sobi uz kolijevku. Za po sata poviri iz kuhinje, a nje - nema. Nestalo je.

- Maca, vraže... Oj, Maca!...

- Ej, Maca! - viče žena i zaviriva pod sve postelje, za sanduke, za naćve u sobi za vratima, u zapećak.

- Maca, mutna te voda progutala, razginila... znat ćeš... - prijeti se zabrinuta, otkriva čak i ponjave na posteljama; možda je tamo... pa i tamo se ona znade čuvat. Ali Maca ni tamo nije. Nego, eno pendžer... Eno, otvoren je - vidi žena. Ide k njemu, izmolji glavu na sokak i - šta?... Razumije se, Maca sjedi lijepo s vršnjakinjama iz komšiluka preko puta na klupi i brblja. Iskočila kroz pendžer...

Međutim nestaje jeseni. Dolazi zima, snijeg, inje. Dolazi i prolazi. Snijeg kopni, sunce pogrijava, trave se bude zemlja ispariva. I eno i zima prošla. Proljeće je... Nebo se osmje-hava, polje se ozelenjuje. I Macina sestrice pomalo hoda... I guske u njihovoj kući pogac-kavaju sve više i više po avliji i gaču. I guščića već ima. Žute se. Otud eno i dolazi do to-ga te Maca u svom zvanju doživljuje promjenu. Da, guščarica je ona. Svako jutro lijepo uzme guske pred sebe, maramu s komadom kruha u jednu, a šibu u drugu ruku, pa pod Savu. A tamo: pod Savom, na Savi i oko Save, tamo lijepo njoj, milota. Život!

Po ledinama meka trava, krasuljci i jagorčevina, pod rijetkim međama ljubičica. Vode opet savske šume i grgulje. I velike su one, te vode, velike, zelene i mutne... Katkad i u talasu. Maca se odmah sprijateljila sa svim tim. Sprijateljila se i s guskama, s vrbama onima mnogima koje starinske, kvrgavih debala, šutke žive duge dane uz brbljavi talas voda; sprijateljila se i s Maricom Kopicévom, Milom Benčevom, Slatkom Crnjanovom, koje su guščarice kao i ona. One se upravo i zavoljele... Guske im plivaju po Savi, prelaze i preko nje na bosanski niski vrbak, a one se ogrle s ovu stranu na bajeru pa poigravaju i popjevavaju. Znadu one kojekakovih popjevaka. Tek se ču: Daj mi, mamu, sekser-dva, da si kupim bjelila... Ili: Visok pendžer, a ja cura mala... Pa i: Dođi, diko, makar preko plota... Kad im to dosadi, povale se na ledinu bajera, pa se valjaju, valjuškaju, smiju, grohoću... Igraju se i vījē, igraju vazdanice do umora, do udara krvi u lica, do zastoja daha u prsima. A onda - onda, kad su se vode snizile, razbistrile i omlačile, onda, tamo pred Petrovo, izobiješće-ne i razbarušene, dnevice eno polaze one tamo k velikom vrbiku... Tamo su savske pliči-ne, izvori pod bajerima, hlad pod vrbama. Tamo se one svuku pa u vodu... Onda gaze po njoj, galame i kikoću, kupaju se, plivaju, rone. Idu pod sam kraj. Tamo su svinjske rivoti-ne s ustajanom vodom i blatom.

I zameljaju se u ono blato do vrata, trče onakove po bajeru, plaše jedna drugu, skaču s povišega u vodu i - ne ima veselja i radosti ne ima nad njihovom. Žega srpanjskih dana ogaravila im put, ocrmpurastila lica, ah šta za oto!... Nitko valjda u selu ne ruča sam suh kruh, a ako i ruča - ruča ga preko srca. One ga jedu svednevice kao da je omedit. Sve do zadnje mrvice pojedu. I ništa drugo u njih, nikakove druge želje i čežnje, doli da to ovako ostane, da zauvijek tako bude. E, al ne ide to. Eno jeseni... Eno je, došla s mrazovima i hladnim danima. Povelu, žuto lišće pada, nebo se muti i mrača. Kiše prokapavaju i sipe lijeno i tiho. Iz guščića davno su već postale guske i gusaci.

I njih, njih već ne ima na Savu. Ne dadu majke, očevi... Guske idu doduše još uvijek. Same polaze, same se vraćaju.

- Uh! ta jesen... prokleta!... - tuguju njih sve četiri. Jesen krive. Ona, Maca, kivna je ponajvećma na tu jesen. Ona vidi da je upravo ta jesen kriva te je ona opet doživjela promjenu svoga zvanja. Premda, da, nekad joj se učini, Julka je kriva. To je ona Julka, koja je kuharica u župnom dvoru. Ona je došla k njenoj majci jedanput, došla je i dvaput, pače i triput. Svaki put je nešto njoj dokazivala, šaptala s njome, udarila se rukom po čelu i po koljenu, važno uzvinjavala obrvama, kad bi ju njena mati nazvala »gospojom«, i kad je četvrti put došla i pošla - išla je ona s njom u župni dvor. Ponijele su i dosta njene odjeće. Onda je i ostala tamo. I eto sad mjesto onog trkanja i kupanja, zapuzivanja i veselja na Savi, mjesto onog života pod širokim nebom polja - ovaj život u tijesnoj kuhinji.

Mjesto nekadanje slobode - svednevično sudoperenje i kuharičino oko nad njom! Protivna je zato ona tomu, protivna više nego proti onomu ljuljanju kolijevke nekad. Svednevice se ona uzbuđuje proti tomu sudoperenju, kivna na kuharicu i na »gospodina paroka« i na piliće i kokoši po avliji i na mačka u kuhinji. I malo-malo pa razbije štogod. Ne mari za posuđe, ne pazi. U prikrajku kojem gdje god tek je nađu - poplakiva. Žao njoj onog čoporica bijelih gusaka, obijesnih družica, zelenih savskih voda, vrelog sunca! Žalost je u nje velika suza, uzdisaj za tim! O, nikad ona toga prežaliti neće! čini joj se barem tako... Da, ali - - Šta da se reče? Vrijeme ne stoji. Ono ide, bez sustaja, ide, odmora i stanke ne pozna. Što je bilo - bilo je, ali više nije. A kad više nije - onda se i zaboravlja, zaboravi, izbljedi, nestane... I ljute se rane izviđaju po vremenu, a gdje ne bi to dječje tugaljivosti u nje, sudoperke? I eno zato...

Popušta u njoj ona protivnost na to njeno najnovije zvanje. O, čisto je već i nema. Ne ima je, kao što joj i uspomena već ne ima. Sve su pozaboravljene, a mislima se namiće sve više i više ovo što je oko nje: ove lijepe sobe po župnom dvoru sa velikim prozorima i čipkastim zastorima. Sjeti li se još kad-tad na guščarenje, sjeti se i na onaj suhi kruh što no ga dnevice jela pod Savom, pa si čisto i ne vjeruje da je bila zadovoljna i vesela. Sad može biti zadovoljna uz svagdanje obilne ručkove i večere, uz peciva za koja nigda nije bila čula a kamoli ih jela. Pa vina ono još! Svaki dan dobije po čašu po dvije vina!

I otud je to tako kako je. Otud je sve više zagrijanosti u njoj za to zvanje, za to sudoperenje, izmitanje onih soba, zračenje, donašanje vina iz podruma, drva iz drvarnice, kuhinjskih potrepština iz dućančića preko puta. Izmiruje se ona posvema i pomalo kao štuje kuharicu Julku koja je nju za svoju sudoperku izabrala. A ova joj svagda još i govori:

- Samo ti, Maca, mene slušaj. Usrećit ću ja tebe. »Gospodina paroka« poštuj, znaš. Viš, on sve više i više tebe voli.

»Gospodin parok« nju, sudoperku, voli! To je njoj smiješno čuti. Ne razumije ona toga. Ne može da razumije. Ta, nju eto njena mati ne voli, vidi se njoj, a gdje bi on: »gospodin parok«. Ali kuharica ostaje kod svojega. I veli joj još:

- Samo pazi kako on tebe uvijek lijepo gleda! Al ti se ko mrko nekad držiš, drveniš se pred njim. To ne valja. Kad ga vidiš, smijuckaj se, beno, da.

Nego, i ne treba tog svjetovanja kuharičina. To dolazi s danima kao samo od sebe. I umjesto nekadašnjega kradomičnog poplakivanja po prikrajcima, uzdisanja na ustima, tmurnosti na licu - eno u nje sada oradošćenosti nekakove na užarenim obrazima, bliskavih pogleda u oku, smijeha na usnama. I sva je okretna, brza, laka. Hrlo pretrkava veliku avliju, poskakuje kroz hodnik župnog dvora, glasno podvikuje u kuhinji. Pusta je kao i davno prije...

I eno opet proljeća, eno i opet dana toplote sunca. Ona je điknula - kako svijet kaže - to jest poizrasla, da se ne zna ni kako ni kad. Ali jest. Vidi se: jedrija je, punanija; oplećić se sav ispunio na njoj, skuta su joj već i okratka. Eno, malko fali pa su do koljena. I onda na suncu ovako i u toploti i ne oblači se ona bogzna kako. Povazdan je samo u oplećiću sa zasukanim rukavima, i u ono kratkih skutâ, a golih nogu, bosa. A te noge u nje, te su malenih stopala, okrugle pete, sitnih nabljedih članaka, jakih mesnatih listova.

Te su noge i garavaste, sa malo kao dahnuta crvenila na okrugloj peti i po listovima. Re-kao bi, sok šumske jagode poprskao ih! Pa kad ona hrlo uskorača po velikoj avliji župnog dvora ili po sokaku, uspravna u tijelu, s punoćom u prsima, s crvenilom na garavastom obrazu i s očima zakrivenim pod velike i guste trepavice - svako i nehotice mora ili popostati ili se obazreti ili trgnuti se barem. Svako mora i u one njene bose pogledati noge. Upravo mora pogledati; jer oči silom zapilje u njih. Svako onda i ponukan se nađe reći joj nešto. I obično kažu:

- Viš, viš, vražićka li iz te Mace!

Ona, Maca, sudoperka gospodina župnika, ima još i navadu sagnuti se za čim bilo, za ma kakovim papirićem na tlu u avliji i na sokaku. I čim se sagne, previje, poskoče okratka joj skuta još više. Seoski momci i mlađi ljudi, općinska gospoda i njihov, seoski učitelj, svi oni - vide li to - kao trgnu se, zagleđu, i njoj ovakoj, u petnaestoj godini, vele:

- Ej, Maca, nogu li u tebe, tjh!...

- Sretan onaj komu budeš ljuba!...

- O, da mi te je poljubiti!...

Tako poklikuju svi redom. I svašta si glasno žele... Njena pojava darne ih, ubode, uzbu-ni... A Maca? - Na takove poklicaje njena su usta puna oholasta smijeha i crven je polije do ušiju. Izgleda: stid je malo. Ali - - Možda i nije stid u onom crvenilu, možda je baš i nešto drugo. Jer - dragi su joj ti poklicaji i te laskave riječi. Čini se dapače, ona je podosta svjesna svoje ljepolikosti, jer se odmah ćuti kao povišena nad druge curetke njenih godina. Da, ona onda odmah kao poraste. Godi joj, oradošćuje nju to. Premda i ljuti ona sve te svoje laskavce.

- Bi l' vi, bi... he... he! - prkosi im.

Nego među tim poklicateljima ima ih koji ne poklikuju za Macom samo tek onako, samo iz časovita darnuća i osjećanja, nego upravo onako malo kao luduju za njom, iz strasti se za Macom zanose. Ima ih, pa paze na njene korake, nastoje se s njome sresti kad polazi k majci ili u dućančić, kao i kad se vraća otuda. Ti je i ustavljaju na sokaku, nagovaraju je oblagljivim milovitim riječima, lakomim prožduru očima. Takav je eno: bogati Joza Andrin, Bona Peršića, Ada Puškarev, sva tri najjaparniji momci u selu, pa gospodin učitelj i gospodin bilježnik koji je i oženjen. A onaj stari dućandžija, kod kojeg ona kupuje kuhinjske potreboće, taj istom! Kakav je taj!... Kad ona uđe u njegov dućančić - on sijed i poguren, poskakuje ko momčić oko nje, razblaženo joj se smješka, gladi je po licu, nudi bombonima i brblja joj puno koješta: »Izvolite, gospojice, frajlice, slatka moja! Sve bi ja dao za vas, znate! - Đavolčiću, al vas volim!« - laže taj stari trgovčić oko nje. I uštine je gdjegod na tijelu, rukom je takne, a ona onda grdi njega i psuje po savjetu kuharice Julke. Kaže mu, luda je stara, magarac. On se ipak jednako smješka, silom joj u ruke trpa za-motke sa čokoladom, smokvama, datuljama...

Eto, sve to ona proživljuje, ali i izbjegava sve njih. Nikomu se ona ne da ni pod kakovo laskanje. Zna ona šta bi oni!... Kuharica Julka njoj opširno i potanko razlaže sve, otkriva joj svaku tajnu života, šapuće joj i priča svoje doživljaje, svoju mladost i svoja ljubakanja.

Kuharica isto tako neće ni da čuje o Macinom razgovoru s njima. Ona joj to brani i kaže za sve te:

- Znam ja njih sve u dušu. Ne misle oni ništa ozbiljno. Oni bi se htjeli samo malo poigrati... Al nije ovo... ti... ti nisi za njih. Porezat će se oni tu: Ti si za bolje stvorena!

A kad se Maca pred kuharicom presvlači iz odjeće u odjeću ili kad liježe večerom u isti krevet s njom, onda kuharica mora da se ma kakovom riječju Macine takne ljepote. Svagda je uzvisi, samoljublje podstrekne njeno, oholost učvršćuje u njoj.

- Ako je samo pameti u tebe, Maca, plivat ćeš u sreći. Velika će gospoda ludovat za tobom!... Jagmit će se! - kaže kuharica.

Gospodin župnik opet, kao i svi. I on ima nekakov udio kod svega. I on se ne može oteti dojmu što ga Maca pobuđuje u drugima. Pobuđuje ona nešto u njemu. I on je, bogo moj, od mesa - kaže za njega obzirom i na druge događaje, napolak zaboravljene, čeljad sela. E, a bome neće on sebe oslijepiti valjda! A dok je zdravih očiju u njega, što je drugima lijepo, i njemu je. Pa kad se drugi osvrću za Macom i svoje bacaju oči za lijepim njenim nogama, zašto ne bi i on?! To jest, gospodin župnik uopće nije našao nužnim i potrebnim da se zapita: zašto? On samo njih, one noge, gleda. Njemu je to i najlakše. Cijeli su mu dan pred očima. On njih motri u svojoj sobi, u kuhinji, onda kad ih Maca pere na bunaru i drugdje. On zna - iz sama gledanja - svaku crtu i crticu na njima, svaki zavoj i zavojčić na listovima. On ih poznaje točno kao i sve druge stvari i predmete po kući. On je gledao i pratio razvoj njihov, jedranje, ocrvenjivanje. Samo to skoro kao da bijaše bez čuvstva, ravnodušno.

Istom kasnije se tu štošta izmijenilo... Čuo on kako to mlađarija o sudoperkinim nogama sudi, pa se i njegov sud uvelike promijenio. Kuharica Julka kazuje njemu o svemu u selu potanko. Ona mu kazala i kao o momcima, o učitelju, o bilježniku i o dućandžiji. Daka-ko, on se samo usmijuckao na to, ali i to smijuckanje je dostatno. Ono je bilo podrugljivo. I kao krilo je nešto za sobom... Ta zna on da svi oni uzalud bacaju oči, uzalud poklikuju za Macom.

Ali eno...

Njemu ipak konačno kao dosađuje to seosko obaziranje za Macom, za njegovom sudoperkom. Pogotovu odonda otkad Maca počesće pere prašna okna na prozorima njegovih soba. Maca se onakih bosih nogu, u svojim okratkim skutašcima, uspne u pendžer, a soka-kaom tek prođe tkogod mlađi, pa tek ugleda Macu - a ne znajući da je gospodin župnik u sobi - već i poklikne:

- Ej, nogu li...

I još koješta doda takav. Eto!... Tko da to snosi? Ne da se to! To mora dodijati! I dodijava to gospodinu župniku, buni njega, mori, uznemiruje. Najednom, pa on prenut iz svoje obične spokojnosti pa u nemiru, uzbuđenju. Krivo mu dolazi što ti ljudi oko njegove sudoperke oprkavaju, za njom se zanose.

- No, to ne smije tako dalje - kaže zato sebi gospodin župnik i duboko se zamišlja... Sablažnjivost! Grehota! - vidi se njemu. Sam se doduše baš ne susteže od gledanja u Macine nogice. O, zašto bi?! Oni su barem u jednoj kući, ukućani vični jedno drugomu. Njegove poglede prate sasma druge misli i sasma druga u njemu onda bude čuvstva nego u onih po selu. Osjećaj skoro očinskog zanosa budi se u njemu, skrb i briga njegovim se pronosi mislima. Pa što on i sve veću pažnju posvećuje njoj cijeloj, izriče joj svoje dopadanje, gladi je po kosi, hvata za podbradak, štipa za obraz, garavasti obraščić, miluje po licu, »cigančice« od milja šaputa njoj - šta zato! Sad ona često kod njega u sobi sjedi, ili on kod nje i kod kuharice u kuhinji se nađe. Prije je on češće izostajao nadugo vani, u selu, išao u

susjedna mjesta, u šumu, u lov, ali sada... Samo je u kući. Prije je on primao i goste, kartao se s njima, zabavljao uz čašu razgovora, a sada ništa od toga. Mrsko mu to. I da on ne vidi, potpuno neopazice, Maca je postala središnja točka njegova života. Isto tako neopazice i nenamjerice se on uklanjao svačemu što bi porodilo sukob s tom točkom ili je bar potisnulo iz njegovog središta.

Sve u svemu, on uopće više i nije gospodario nad svojim osjećajima. Četrdesetogodišnji je čovjek. Snažan je, jak je drugačije, zdrav, ali pred tim je najednoč eto slab i nejak. On joj sad i razne pripoviječice i šale pripovijeda, knjižice joj daje nekakove s pričama, pa ih ona kuharici naglas čita. I čudi se on, gospodin župnik, sebi, kako to te on nije već od prvog dana Macina boravka u župnom dvoru opazio i nazreo da će Maca s vremenom postati milo i ljepušasto djevojčce pa zatim jedra i bujna cura. On sada s velikom pomnjom pazi kako se na Maci zaobljuje sad ova sad ona crta, kako nastaju čisto nove crte, kako se spajaju i tvore zamamni djevičanski oblici na tijelu, napinju oplećić vrh grudiju, prkošljivost i nešto zavodljivo malenim podaju usnama. Pa i kao talasaj nečesa grešna kradom se udomljuje na Maci, na svakom komadu njene trepće odjeće, struji i pretače se - vidi on - s oblika na oblik, s obraza na usnu, s usne na grud, s grudi na noge. I u nju ulazi, iz njenih prosjevava očiju, u vrckavoj izbija kretnji, u pustom zvoni smijehu, kroz smijeh svom njom drma i trese.

- No, to se dâ popraviti, dâ se još! - ide njegovim mislima, mislima gospodina župnika. I popravlja se gospodin župnik. Upravo je za čudo što on sve smišlja, čim sve on hoće svoju pogrešku popraviti. U njemu je najednoč našlo mjesta i zanimanje za kraj ženskih odjeća, za vrsti sukna, obuće, za urese i nakite. U kuću opet, u župni dvor, ušlo je cijelo jedno novo poslovanje koje potrebuje češću svezu sa najbližim gradom i njegovim trgovinama. I kuhinjske su potrepštine porasle. Broj se jestvina umnožio, vrsnoća porasla, ukus se protančavao, limuni, mirodije, slatki napici, stotina drugih sitnarija našlo je skladište u župnom dvoru. Potpuni prelom sa nekadanjim životom! Eno i to! On je kupio Maci dosta crnih i crvenih i plavih čarapa iz fine vune. Nijedna cura, pa ni djeca gospodina državnog šumara u selu koji je ipak velik gospodin, ne nose takovih! I skuta, od finijeg pamučnog tkanja, on sam dao je za Macu sašiti. On joj je dapače stavio na volju hoće li se nositi na narodnu, hoće li na gospodsku. Ona je odabrala narodnu odjeću, kakovu je i dosad imala, tek sada finije i skupocjenije stvari.

Razumije se, sva nova skuta u nje nisu više onaka okratka kao nekad. Sad su s čipkom do članaka. Ne da gospodin župnik mlađariji da dalje motri listove Macinih nogu i tim sebe nabunjuje, na grešne dolazi misli. I cipelâ je gospodin župnik kupio Maci, pa sad više i ne ide bosa. I onda - kakove su to cipele! Crna ali fina, meka koža, pa sjajna, zatim koža ko divizmin cvijet i narančasta kao kasni napô pogasli zapad, zadnji njegov uzdisaj na granici! I papučice joj kupio plave, sametne, svilenih marama, reklji, naušnice, dukat jedan na trobojnoj vrpici pod vrat i oduševio je za sebe. Što je glavno - sudoperka nije ona više. Druga je sada, nekaka Luca, malešna, slaba, a isto od petnaest godina, šta li. Ona, Maca, sprema samo njegovu spavaću sobu, jestvionicu i onu gdje se drže razgovori i vijećanja. I kuhati se uči, peći, mijesiti. Eto, zaodio je i postavio gospodin župnik nju - kao da je njegovo rođeno! Dobrote li velike!

I zbilja, popravio je on svoje pogreške otprije. Možda i suviše, preko mjere. Jer - eno! - Eno, Maca zapovijeda sada; jer ništa ne biva ni za jelo što ona neće.

- Ja to neću - kaže ona.

- Neš? - pita gospodin župnik.

- Ne.

I taj »ne« to je ko svetinja. I ne samo gospodin župnik nego i Luca i kuharica moraju Macu miriti, sve njene želje i željice ispunjavati. A Maca se sama tako spretno i s lakoćom uživljuje u taj novi život, prisvaja si sve varljivosti zamame i vabljivosti, sav čar zrele mladosti, te je upravo teško povjerovati: ona je ista s onom guščaricom ispod Save! Sva je uzobiješčena, sva kao nekud raspuštena. Doduše, ovako zaodjevena i u dobru životu, u lijepoj odjeći, obući, zašto se ne bi i obijestila?! Može joj biti.

E, no... Lako joj dakle raspustiti se, lako sav župni dvor ispuniti strujom snažna mlada života, neobuzdanim smijehom, popjevanjem, veseljem. Rano jutrom i večerom kasno ječi njen smijeh, kao i preko cijela dana, zvonkiji od ono zvonova na crkvenom tornju uz kuću, slađi od guguta golubova na avliji i na krovu župnog ambara, čaran ko mjesečeva traka u ljetni večer na vodama savskim. Možda, moguće, te taj smijeh i nije takav, ali gospodin župnik čuje i vidi njega takovim. Ali u jednom smijehu još uvijek nikako ne leži zlo. Komu bi na um palo i u smijehu tražiti zlo. Ona, Maca, ona se smijala kao još i onda, tamo pod Savom i na Savi, kod onog valjuškanja s drugaricama: s Maricom Kopicévom, Milom Benčevom, Slatkom Crnjanovom pa ništa. Nikomu nije onda palo na um šaputati koješta. A sad - viši! Seoski svijet, naročito ona ženska seoska čeljad - kao da nije pri sebi! Krsti se eto najedanput od čuda, prevraća očima, prošaptava koješta, priča svašta, izvodi mnogo - kad se spomene i samo ime Macino! Za boga miloga, šta taj svijet hoće?! Taj svijet nije na svoje uši ništa još čuo, na svoje oči ništa vidio! A on ipak tako!

- Jest, pa jest... Joj, zna se to već i po familiji!... - kaže taj svijet.

- Dosta joj je u vražje pogledati oči - proiznosi on.

- I onda - čemu bi gospodin parok nju navisoko digo, obuko, ukućio, aha!

- Ufinio! I to!

- Sudoperku drugu uzeo!

- A finije što se kuva?

- A... to i ovo i ono - govori i dokazuje taj svijet i u Macinu grohotu trepti nemir i nesustezanost; raspušćenost, upoznana strast i čar užitka kroza nj dišu... I svašta još vidi taj svijet! Najednom, pa on zna Macu do ivice na košulji, do madeža nekakova sitna vrh bedra. I doslovno vjeruje u sve to kao ni u šta na svijetu. Ne može mu to nitko izbiti iz glave. Pa ni kolcem!...

Joj, joj, taj svijet! On samo brblja i brblja. Ne zna: Gospodin parok koleba: bi, ne bi, ne bi, bi... A Maca? Ona se boji... joj, boji... kad dođe čas... Otrgne se, izvije, umakne.

Izabrane pripovijetke, 1911.

RJEČNIK

avlija (tur.) - dvorište

bajer (tur.) - obala, brijeg

bez (tur.) - platno, tkanje

čakanac (mađ.) - čekić, klepalo (za klepanje kose)

darnuće - dirnutost

decni - decilitar

divizma - vrsta biljke

duvar (tur.) - zid

đeram (tur.) - sprava za vađenje vode iz bunara, sa dvije povezane pritke u ravnoteži

ereza (tur.) - zasun, kračun

filoksera (grč.) - lisna uš koja živi na vinovoj lozi i koja je u drugoj pol. 19. stoljeća donesena iz Amerike i poharala neotporne europske vinograde

fioka (mađ.) - ladica

frajtija - čin frajta (najniži čin u austrijskoj vojsci)

gnjeti - gniječiti

grinzajk (njem.) - "grincajg", "grincek", povrće, zelenje

izvjedljiv - radoznao

jedek (tur.) - uže, konop

kalić - kalj, kahla, pećak, keramička pločica za zidanje peći

koljeba - koliba

krajcara - sitan novac u Austro-Ugarskoj, stoti dio forinte

ljesa - drvena vrata na plotu

nadolbati - nasmagati

najjaparniji - superl. prema japaran, snažan, naočit

namolovan (njem.) - naslikan

obdaničar - općinski poslužitelj

odžak (tur.) - dimnjak

omedit - preliven medom

oplećak - dio ženske odjeće, košulja

ornica - sprava za oranje s konjima

parok (grč.) - župnik

pendžer - prozor

pizma (grč.) - neprijateljstvo, mržnja, zloba

podbarina - podbarno zemljište, zemljište uz baru

pooliti se - uzoholiti se, pooholiti se

prisunje - prisoj, mjesto okrenuto prema suncu

pudar - čuvar vinograda

putnjičav - prljav, nečist

reklja - "'graničarska reklja', tj. kaput od valjane vune svijetloplave boje s različitim uzorcima šara oko rukava, oko vrata i drugdje po rubovima (te boje navodno označuju nekadanje distinkcije graničarskih regimenta)" (B. Klaić)

reverenda (lat.) - dugačka svećenička gornja haljina, sutana, mantija

rucanj - rucelj, rukunica, babak, držak na kosištu ili sličnom alatu

ruvo - ruho

sâd - sađenje

sersam (tur.) - konjska oprema, orma

spalja (tur.) - spahija, veleposjednik, vlastelin

šokac, šokica - seljak, seljanka (prema

Šokac - stanovnik Šokadije, kraja oko Vinkovaca)

tabulacija (lat.) - intabulacija, uknjižba, unos prava vlasništva u zemljišne knjige

telećak - naprtnjača, vojnički ranac austrijskih vojnika, nazvan tako jer je bio načinjen od teleće kože

tet - htjeti; **teo** - htio

uvratina - neobrađeni dio oranice u uglovima, gdje su se konji ili volovi okretali

Varadin - Petrovaradin, vojna tvrđava na Dunavu nasuprot Novog Sada (danas dio gradskog središta)

varičak - varalica, lukavac

vfjê - dječja igra lovice

vijuš - vijavica, vihor

vodir - posuda za vodu koju oko pojasa nosi kosac, najčešće od volovskog roga

volba - ljubav

zajidati - zajedati, grditi

zbajivati - bajati, izmišljati

zejtin (tur.) – ulje